

■ ČAS ■

**ZNANSTVEN
■ OBZORNIK ■**

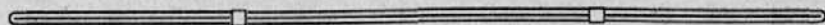
**IZDAJA LEONOVA
■ ■ ■ DRUŽBA ■ ■ ■**

LETO II. ■ ZVEZEK 3

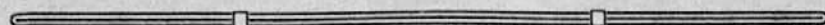
V LJUBLJANI, 1908

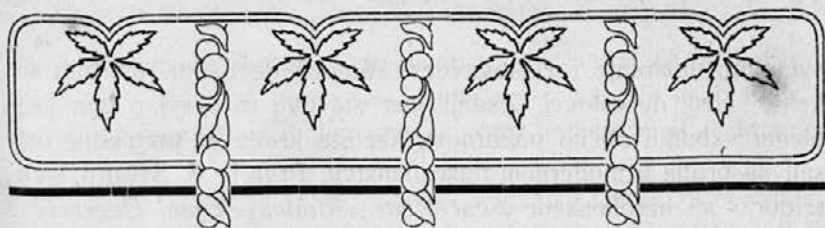
Vsebina.

	Stran
Problemi v sodobnem dušeslovju. (Franc Terseglav)	105
Kulturni pomen sv. Janeza Zlatousta. (K. T.)	115
Zoper nenravnost. (D. A. Ušeničnik.)	124
Matija Naglič in njegova rokopisna ostalina. (Fr. Rebó)	130
William Thomson. (J. Sever.)	140
K problemu svetovnih jezikov. (B.)	142
Nove knjige. Dr. L. Fonck S. I.: Wissenschaftliches Arbeiten. (Dr. F. Grivec.) — Synodus dioecisana Lavantina, quam a. 1906 concivit et fecit Michael Napotnik. (F. G.) — Svetoslav Premrou: Vtisi s prvega združnega shoda na Dunaju l. 1906. (Dr. A. U.)	146—148
Listek. Sv. Tomaž Akvinski in kazensko pravo. — O skupnem obče- valnem jeziku vseh Slovanov. — Narodnostno vprašanje. — Mo- dernizem	149—152
Glasnik Leonove družbe.	152

»Čas« izhaja po desetkrat na leto. Naročnina: 5 kron, za dijake 3 krone. Za člane »Leonove družbe« je naročnina plačana z letnino. (Letnina rednih članov 10 kron, letnina podpornih članov 6 kron.) Naročnino sprejema: . . . »Leonova družba« v Ljubljani.

Problemi v sodobnem dušeslovju.

Franc Terseglav.

I.

Ni brez namena in tudi ne brez povoda, da hočemo v daljši vrsti razprav obrniti pozornost na vprašanja, ki ločijo sodobno modroslovje, kar dušeslovja tiče, v nebroj bistveno razlikujočih se struj. Na eni strani je namreč dušeslovju v modernem znanstvu odmerjeno malodane osrednje mesto, na drugi pa kaže znanstveno obdelovanje psihologije ravno dandanašnji tako glede na osnovna načela kakor glede na metodo tolika nasprotstva, da se je brez kažipota v tem labirintu težko iznajti.

Dušeslovje se izmed vseh modroslovnih disciplin danes res najtemeljiteje in najbolj obdeluje. Odkriti zakonitost, vzročno zapovrstnost, pomen in silo človeškega mišljenja, čustvovanja in hotenja, razkrojiti zapletene dušne pojave v njihove prvine, zasledovati jih ne samo v posameznikih, ampak tudi v razvoju celih narodov, to je zdaj takorekoč veda nad vsemi vedami. Tako enostransko negovanje seveda ne more biti brez kvarnih posledic. Pokazalo se je tu dvojno: 1. začela se je specializacija, tako da ima vsak čut danes svojo psihologijo, kar v teoriji seveda ni zmotno, v danih razmerah pa zavaja k zanemarjanju osnovnih načel; 2. razvilo se je proučevanje psihologije v psihologizem, v svetovni nazor, da so vsi pojavi izven človeka in v njem, ves »makrokozmos« in ves »mikrokozmos«, le proizvod dušnega delovanja.

Ker je na tem polju toliko podrobnega dela in ker se ta veda po svoji natori dotika vseh panog modroslovja, ni čuda, da se enotno ne obdeluje in da so rezultati različni, kakor je različno

svetovno naziranje raziskovavcev. Malokje je toliko različnih šol kakor med dušeslovci. Zadnji čas sta dve razpravi o tem problemu vzbudili občno pozornost, ker sta kratko in pregledno orisali nasprotja v modernem dušeznanstvu. Prva je K. Stumpfova, rektorja na berlinskem vseučilišču: »*Richtungen und Gegensätze in der heutigen Psychologie*« (»Internationale Wochenschrift«, 19. oktobra 1907), druga C. Gutberletova: »*Der gegenwärtige Stand der psychologischen Forschung*« (Philosophisches Jahrbuch XXI., I., 1908). Ker sta obe dve razpravi primeroma kratki in bolj informativnega značaja, jih za naš namen moremo uporabiti le toliko, kolikor nudita točno razpredelbo posameznih struj v sodobnem dušeslovju. Da te struje bolje izpoznamo in vemo pravo ločiti od zmotnega, moramo seveda do prvotnih virov. Treba pa je pripomniti, da nam preobsežnost tega predmeta večkrat ne bo dopuščala izvesti vseh potankosti in se bomo večinoma morali omejiti na ogrodje.

Psihologizem — Apriorizem.

Najočividnejša in najbolj temeljna je v modernem dušeslovju razlika med strujo »psihologizma« in strujo »apriorizma«. Psihologizem v prvi vrsti zastopata E. Mach in W. Jeruzalem (»*Der kritische Idealismus und die reine Logik*«, 1905, ter »*Die Urtheilsfunktion*«, 1895), apriorizem pa zlasti E. Husserl (»*Logische Untersuchungen*«, 1900—1901) in Aleksander pl. Meinong na graškem vseučilišču. Kakšno je stališče, ki iz njega izhajajo psihologi? Vse znanstvo — trdijo — je pravzaprav le dušeslovje. Celo aksiomi, logiški zakoni mišljenja, so proizvod dušnega delovanja. Vsled dolgotrajne navade so logične sodbe, ki so za življenje koristne, zadobile značaj nujnosti in brezpogojne veljavnosti. Njihova apriorna veljavnost se da izvajati iz psihičnega doživljanja. Temu nasproti zagovarjajo »aprioristi« popravici načelo, da so zakoni mišljenja, logiški aksiomi, samizase in brezpogojno veljavni in nikakor ne zgolj plod dušnega delovanja, ampak razbrani in izvedeni iz spoznanih predmetov samih. Če imajo psihologi prav, da logiška nujnost sodb pohaja le iz psihološke navade, vrstiti to predstavo z ono, potem bi bilo čisto mogoče, da bi bilo človeštvo na podlagi te navade prišlo do te nujne mišljenske postave: bivanje = nebivanje ($A = \text{non } A$). Naši predniki, od katerih smo logiške aksiome podedovali, bi se bili lahko navadili misliti, da je bivanje enako nebivanju, da je A

enak svojemu nasprotju. Takozvano načelo nasprotja bi bilo torej napačno. Toda če je to res, pade vse spoznanje in znanost je sploh nemogoča. Psihologizem je smrt znanosti. (C. Gutberlet: l. c.: str. 4.)

Toda stvar si treba globlje ogledati. Zmota psihologizma pohaja iz tega, ker se zadostno in prav ne ločijo medseboj te tri vede: logika, dušeslovje, spoznavna teorija. Psihologist je, kdor logiko smatra za istovetno s psihologijo, oziroma, kdor vso logiko izvaja iz dušeslovja. Tu gre za načelno stvar: za pojem in razpredelbo vsega znanstva. Treba dobro vedeti, kam spada dušeslovje, kam logika, kam spoznavna teorija.

Skrajnji psihologist je danes malokdo. Tudi ni mogoče, ker vede do absurdnosti, kakor smo že zgoraj označili. Pač pa je mnogo modroslovcev, ki sicer ločijo, kar je predmet logiki od tega, kar je svojsko dušeslovju, toda končno vendarle logiške mislilenske zakone izvajajo iz dušnega delovanja, iz duše same. Med temi je sloviti lipski dušeslovec W. W u n d t. Njegova načela je v tem oziru najlažje razbrati iz »Logike« (Logik. 3 Bände. 1. Band: Allg. Logik und Erkenntnistheorie. 3. Aufl. Stuttgart 1906). Oglejmo si zazdaj njen uvod in 1. poglavje (str. 1—87), kjer so osnovne definicije. Sledimo natančno logični Wundtovi razporedbi snovi.

Logika, tako izvaja Wundt, razpravlja o tistih zakonih mišljenja, ki se udeležujejo pri znanstvenem spoznanju. Zato je logika v sredi med dušeslovjem, ki je splošna znanost o delovanju in svojstvih duha, in ostalimi teoretiškimi znanostmi. Dočim dušeslovje uči, kako se v resnici vrši mišljenje, uči logika, kako se mora vršiti, ako naj vede do znanstvenega spoznanja. Od ostalih teoretiških znanosti pa se loči v tem, da za metodo mišljenja, ki je za znanstveno raziskavanje potrebna, išče splošno veljavnih zakonov. Njeno razmerje do dušeslovja je podobno razmerju etike, pravoslovja, do dušeslovja. Pravoslovje določa dejanjem teženja in hotenja, ki jih opisuje dušeslovje, njihovo pravno vrednost, da najde pravec za pravno dejstvovanje, logika iz različnih predstavnihih zvez, asociacij, izloča in izbira zase tiste, ki so zakonodavni pravci, zakonodavne norme za razvoj znanstvenega spoznanja. Logika je normativna veda. Temelj logičkim raziskavanjem je na vsak način dušeslovje, kajti zakoni logičkega mišljenja niso dana, nepojmljiva dejstva, temveč njihov postanek treba zaslediti v dejstvih notranjega izkustva, ki je predmet psihološki vedi. Ker pa je logičkim zakonom, ki so iz psiholoških

mišljenskih dejstev abstrahirani, namen roditi resnično, znanstveno spoznanje, treba preiskati vzroke, zakaj so ti zakoni uvidni, nujno veljavni in pod katerimi pogoji vedejo do pravega spoznanja. To je poseben oddelek, oziroma izpopolnitev zgolj formalne logike, namreč spoznavna teorija. Wundt v 2. poglavju uvoda predločuje sledeče: Če je $A = B$, $B = C$, potem je $A = C$. Dognati zakone tega sklepanja, to je naloga formalne logike. $A = B$ in $B = C$, ta dva stavka sta materialno lahko napačna, ne odgovarjata dejstvu, vžlic temu je sklep $A = C$ formalno pravilen. Tako lahko sodnik izvaja logično popolnoma pravilno cel kompleks sodba in končno sodbo iz predpostavke, ki ne odgovarja dejstvu, iz zmote, podmene itd. Raziskovati, ali se kako spoznanje res krije z dejansko resnico ($A = B$), ali res odgovarja spoznani predmet našemu spoznanju, ali spoznamo objekt našega spoznanja tako, kakršen je v resnici, kdaj je to spoznanje gotovo, na kaj se opira in na čem se spozna njega resničnost, to je naloga spoznavne teorije. Tretjič pa mora logika na teh počelih osnovati metode znanstvenega spoznanja za vse znanosti.

Logika je torej del filozofije (str. 7 in 8). Metafizika preiskuje vsebino znanja, logika njega postanek. Metafizika se bavi s temeljem vseh izkustvenih ved, z bivanjem, načeli bivanja in njega razmerji. Na osnovi izkustvenih ved, v enem oziru pa tudi preko njih izkuša ustvariti enotno svetovno naziranje. Logika daje metafiziki metodo in pravec. V sredi med njima je spoznavna teorija, ki se ne peča ne z vsebino ne z metodo znanja, temveč preiskuje njega temelje in mu določa meje.

Težavneje je določiti razmerje med logiko in dušeslovjem, da ne zabredemo v psihologizem. Wundtu moremo slediti tu le do gotove meje, kajti končno nas ravno on vede do zmote, dasi je izpočetka težko ločiti v njegovih izvajanjih dejansko od hipotetičnega. Ko gre za določitev razmerja med logiko in dušeslovjem — tako dalje razmatra Wundt (str. 11 ssq.) — nas ustavi sledeči ugovor: dušeslovno raziskavanje se nanaša zgolj na opisovanje dejstev človeške zavesti. Logika pa se od psihiških doživljajev v tem razlikuje, da določuje pravec, normo psihiškemu mišljenju. Razlika je torej bistvena. Norma v nobenem oziru ne spada med normirani predmet. Toda, odgovarja Wundt, to je zgolj nesporezumljenje; ako določimo razmerje med logiko in dušeslovjem, nikakor nimamo namena logiko takorekoč izročiti dušeslovju na milost in nemilost, temveč le odkriti one znake, ki nekatera psi-

hološka dejstva od ostalih tako ločijo, da jih treba uvrstiti med logiške procese. Že tu opazimo, da Wundt ne loči ostro. Treba poznati vso njegovo takozvano *aperceptcijsko* teorijo, da se spozna, odkod zmota. Tu moremo to teorijo označiti le v par potezih. Med dejstvi psihiških pojavov pripisujemo logičnost le onim predmetom, oziroma zaznamujemo kot logično mišljenske predmete le one predmete zavesti, ki imajo znak predstav. Mišljenske deje (akte) v pravem in najožjem pomenu besede zasledimo le na predstavah, na predstavnem procesu. Ti procesi pa so dvojne nature: asociativni in *aperceptivni*. Kateri od teh tvorijo osnovo logičnemu predstavnemu procesu?

Kaj je asociacija? Druženje, vrstenje predstav. Navadno se pod asociacijo pojmuje od volje neodvisno, torej nehoteno vrstenje predstav v psihi na podlagi njihovega medsebojnega časovnega ali prostornega razmerja ali pa na podlagi njihove sličnosti in nesličnosti.¹ Wundt je asociacijske procese bolje označil (16—29). Asociacijo predstav nahajamo 1. pri spoju, 2. pri priličenju, 3. pri sestavi predstav in 4. pri spominu. Pri spoju: Vsaka v naši zavesti nahajajoča se predstava je sestavljena, nerazkrojnih predstav sploh ni. Tako si n. pr. nobene svetlobne točke ni moči predstavljati, da je ne bi združili s predstavo nekega kraja v prostoru; celó glasovnih predstav, ki so že samemasebi zelo sestavljene, ne moremo ločiti od vidnih predstav, ker tudi posamezne glasove, četudi na zelo nedoločen način, poprostorimo na to ali ono točko v kraju. Vonjske zaznave so ravnotako zvezane z vidnimi in tipnimi občuti. Predstave so torej spoji iz občutov, pa ne zgolj vsota njihova, ampak nekaj več, nekaj nad to vsoto, z novimi znaki. Predstava neke časovne vrste je n. pr. več kot zgolj zapovrstnost dotičnih vidnih, slušnih in tipnih občutov, ki jo sestavljajo. Čutne predstave so torej, kakor pravi logiška terminologija, elementarna asociacija, ki nastane vsled spoja občutov. Pripomniti je seveda treba, da so s predstavami asociirana tudi čuvstva, teženja, hotenja, giblaji in narobe. Pri priličenju: Če popotnik v Sahari vidi Fato Morgano, si on to iluzijo čutov, to podobo izpopolni in izvede; zdi se mu, da ima pred seboj krasno pokrajino, ki v sebi združuje lepote vseh drugih, ki jih je prej kdaj videl. To je prilikovanje, priličenje, asimilacijska asociacija. Priličenje nastopi, kadar se vsled nove predstave, ki se v zavesti

¹ V kolikor so ti psihiški zakoni osnova pedagoškim, razpravlja o njih več ali manj »Popotnik«, pa brez trdnega temelja in točnega pojmovanja.

pojavi, obnove prejšnje predstave, oziroma predstavne sestavine. Druga predstava (A_1), si priliči (asimilira) prejšnjo (A) in nastane novi spoj ($A + A_1$).¹ Pri sestavi: Družijo se predstave različnih, prostorno drug od drugega ločenih čutov. Takó n. pr. se druži s tipno in vidno predstavo kakega telesa vonjska itd. Kadar se mi vzbudi ena, se vzbudijo ostale z njo zvezane. Od spojev se sestave ločijo v tem, da so menj tesne. Končno pa imamo še spominske asociacije: Taka asociacija nastopi med dvema predstavama, ki bi se sicer združili v spojno ali sestavljeno predstavo, pa jih loči drugo od druge čas. Ko se mi vzbudi ena prestava, se spomnim druge, ki ji je podobna ali nasprotna, ali je z njo bila kdaj prostorno ali časovno združena itd. Kombinacij je tu nebroj.

Toda — povprašujete — kaj ima asociacija opraviti s predmetom, ki ga tu obravnavamo? Mnogo, četudi ne vsega. Vzemimo konkreten zgled! Asociacija predstav pri sanjajočem ali zlasti pri blaznem človeku. Kako mnogovrstna in čudovita je! V divjem metežu se vrsti predstavna podoba za podobo, zmotna predstava za zmotno, prisilna (*Zwangsvorstellung*) zaprisilno, z njimi čustvo strahu, ki nima dejanskega razloga (takozvane fobije), besnost in maniakalični giblaji; narobe zopet vzbujajo posebna notranja čustva, povzročena od posebnih fizičnih procesov, iluzije, oziroma halucinacije; alkoholik v deliriju vidi gomazeti okoli sebe vse polno mrčesja, podgan itd. Kaj je tem asociacijskim procesom, ki se vrše seveda tudi v gotovih pogojih pri zdravem človeku, na prvi pogled svojsko? To — da niso logični.

Smo torej tam, kjer hočemo biti, še vedno sledeč Wundtu. (l. c.: *Die Apperceptionsprocesse*, 30—73). Da nakratko in določno povemo: Psihologija se bavi z asociacijskimi procesi, ki so podstav mišljenju, in seveda tudi z mišljenjem samim, logika pa zgolj z logičnim mišljenjem, ki je več kot asociacija, zapovrstnost predstav, pravzaprav nekaj drugega, od nje bistveno različnega. Odzda naprej moramo Wundtovim izvajanjem slediti jako previdno, kajti tu je sloviti modroslovec zapustil v marsičem izkustvena dejstva in se naslanja na svojske mu metafiziške predpostavbe.

Poleg asociacije razločuje namreč Wundt takozvano *apercepcijo*. Kaj je apercepcija? Apercepcija je neke posebne vrste asociacija, in sicer tista, pri kateri se dva pojma združita po vplivu

¹ Formula ni točna, kajti nova predstava doda vsoti asimilirane in asimilujoče predstave nov znak v zavesti.

volje, samohotnega mišljenja, ki spravi gotove pojme medseboj v gotovo, le njim lastno zakonito razmerje. Asociacija je nehotena, pasivna, apercepcija hotena, aktivna. N. pr. sodba: $A = B$ ni asociacija, kajti subjektu A pripisujem predikat, lastnost B in nobene druge ne. Sodba je tista dejavnost duha, s katero izrekamo istost (identiteto) ali različnost dveh pojmov medseboj. Tu ni zapovrstnosti, temveč izrek, ki mu pripisujemo nujno veljavo. Wundt imenuje ta proces apercepcijo. Pripisuje pa apercepcijo volji. („*Das logische Denken bildet einen Bestandteil des willkürlichen Gedankenverlaufes*“, l. c. 33.) Aperceptivni procesi tvorijo logiške mišljenske procese, ki iz njih izhajajo. V duši je mnogo možnosti, da se n. pr. predstava ali pojem A druží z drugimi: $B, C, D \dots X$. Izmed teh asociacij pa je ena, n. pr. $A \bar{B}$, ki jo volja iz vseh drugih izloči. Med njima najde istost, neko gotovo zakonito razmerje ($A = B$). Ta aperceptivna zveza $A = B$ ima to svojstvo, da je razvidna (evidentna). To je logična zveza, logični, zakoniti mišljenski proces. Logično mišljenje ima sledeča svojstva: 1. je spontanno, to se pravi samohoteno, od notranjih nagibov določeno dejstvovanje, 2. je razvidno, 3. splošnoveljavno.

Na ta način je torej ločen po Wundtu delokrog logike od dušeslovja. Jasno sicer, toda zmotno. Kajti ravno v osrednjem vprašanju, v apercepciji, je temeljna hiba Wundtove analize. Wundtova razlaga o postanku in zakonih logičnega mišljenja je končno psihologistična; logika je izročena na milost in nemilost psihologiji. Seveda je Wundtova »Logika«, kjer gre za formalno sklepanje, za metodo znanosti in ponekod tudi v spoznavni teoriji zares izvrstno delo, toda podlaga je zmotna, dasi se to, kjer gre za praktično uporablanje logičnih aksiomov, ne opazi. Wundt navaja v teh osnovnih problemih čestokrat svoje delo: *System der Philosophie* (1897). Treba, da si tudi v njem ogledamo to, kar se nanaša na aperceptivne mišljenske procese, da spoznamo in presodimo zmotne Wundtove predpostavke v tem vprašanju. V to svrho pa moramo poseči nekoliko dalje.

Pri razmatranju o apercepciji v »Logiki« se nam namreč dozdeva, da Wundt logične zakone mišljenja iz psihiških tako izvaja, kakor da bi mišljenje samo te zakone proizvajalo, kajti nikoder ni omenjeno bivanje stvari izvan našega spoznanja. Pač razpravlja o evidenci, razvidnosti logičnih mišljenskih zakonov in evidenco izvaja iz nazornosti (*Anschauung*), toda že tu izkuša nazornost nekako poduševiti, iz psihiških dejstev izvesti. Da res

izvaja logiške aksiome samo iz notranjega izkustva duše, nam dokazuje zlasti odstavek o »zakonu razloga« v »Logiki« (*Der Satz des Grundes*, 557—565). Vse, kar biva in vse, kar se da misliti, vse, kar je dejansko in kar je zgolj možno, vse ima zadosten razlog, da biva, da se tako in ne drugače da misliti. Ni dvoma, da se ta aksiom, ki velja za vse bivajoče, tudi izvaja iz bivajočega, to se pravi, da ni nekaj izključno psihiškega, kar bi bilo iz naše duše vun vzvrženo (projicirano) v svet, temveč je iz stvari samih in v njih izpoznano. A Wundt — dasi le hipno in skoro mimogrede — izmota aksiom zadostnega razloga izključno iz psihiških dejstev, kakor da bi bil njih proizvod.¹ Tako se nam stvar ne zdi daleč od zmotnega psihologizma. Naziranje Wundtovo, da ima volja pri apercepcijah, ki so temelj logiškimi zakonom in njih nujnosti, odločivno vlogo, vzbuja sum.

Načelo zdravega modroslovja je bilo in bo ostalo dejstvo, da s čutnim in višjim dušnim spoznanjem spoznamo stvari, kakršne so, njihove bivanje in bistvo samo. (Nekaj drugega je da njihovega bivanja docela, popolnoma, skoziinskozi ne spoznamo.) Na tem temelji naša spoznavna teorija (*»Logica maior«* jo je imenovala sholastika), tista znanost, ki nam podaja pravce (norme), ki nas vodijo do spoznanja resnice. Resnično pa je naše spoznanje, ako se sklada s svojim predmetom. Če torej moremo spoznati bivanje takšno, kakršno je, nam je tudi jasno, odkod zakoni mišljenja. Ti zakoni se izvajajo iz objektivne vsebine našega duševnega spoznanja samega. Oblike so, forme, nujne določbe bivanja samega, torej tudi nujne določbe našega spoznanja, da more le-tó z bitji, s svojimi predmeti soglašati. S tem je vse povedano. Forme mišljenja so obenem *a priori*, to se pravi, bivajo pred našim spoznanjem, so od njega neodvisne (n. pr.: *b* je zadostni razlog za *A*) in objektivne, ker izražajo forme bivanja stvari samih, obenem so pa tudi *a posteriori*, ker jih tvorimo na podlagi izkustva, nazornosti. Le oglejmo si štiri logiške aksiome, kakor jih Wundt sam formulira (l. c.: *Die logischen Axiome*, 533—565), da se prepričamo o tem. 1. Zakon istosti (identitete):

¹ »In dem Naturgesetz projiziert der menschliche Intellekt das ihm immanente logische Prinzip in die Natur, und indem sich diese seiner durch dieses Prinzip bestimmten Verknüpfung der Erscheinungen fügt, objektiviert er das Gesetz selbst« (l. c. 564). — Kako da se natora »vkloni« n. pr. »nam immanentnemu« zakonu zadostnega razloga, nam ni jasno in mora končno dovesti do idealizma, ki ga Wundt sicer uspešno pobija.

$A = A$, vsaka stvar je sama s seboj enaka. 2. Zakon nasprotja: Sodba $A = B$ izključuje sodbo $A = \text{non } B$ (aristoteliška oblika) ali: A ni $\text{non } A$ (Leibnizova oblika), enemu in istemu subjektu se ne morejo obenem pripisovati predikati, ki drug drugega izključujejo. 3. Zakon izključenega tretjega: A je ali B ali $\text{non } B$, kaj tretjega, kar ne bi bilo $\text{non } B$, ne more biti. 4. Zakon zadostnega razloga: Vse, kar je spoznano, mora imeti spoznavni razlog (*Erkenntnisgrund*); vse, kar biva, mora imeti bitni razlog, razlog, da tako biva (*Seinsgrund*). Primer za prvo je: $A = B$, $B = C$, torej $A = C$, premise $A = B$ in $B = C$ so logični razlog za $A = C$. Nujnost teh zakonov na prvi pogled ni subjektivna, zgolj iz našega mišljenja izvedena, temveč objektivna. $2 \times 2 = 4$: to je resnično in nujno, tudi, ako bi nobenega spoznavajočega subjekta ne bilo, ki bi to spoznal. Kaj pa Wundt?

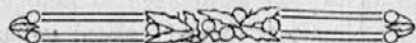
Kartezij, Leibnitz, Kant, Helmholtz in drugi menijo, da so nam te prvotne ideje, zakoni mišljenja, vrojeni, oziroma, da so to našemu duhu svojske mišljenske oblike, ki jih prenesemo v izvundušne stvari, kakor da bi iztopljeno kovino vlili v že dano formo. To stališče je zdaj že večinoma opuščeno, kajti izkustvo nas uči, da si moramo vse pojme in sodbe sami na podlagi izkustva storiti. Herbert Spencer uči, da so nastali mišljenski zakoni in oblike po evoluciji, da so podedovani, da se je njih nujnost v dolgi evoluciji ustalila. Da je na tej podlagi izključena vsaka znanost, je razvidno. (Glej Herbert Spencer: *System der synthetischen Philosophie: Principien der Psychologie* I., II., zlasti II.: §§ 330—419 (1886) ter »System d. synth. Phil.«: *Grundsätze einer synthetischen Auffassung der Dinge*, zlasti poglavje: *Razvojni zakon* (1901). Nemška izdaja. Stuttgart.) Nobene teh trditev Wundt ne zagovarja. Njemu so zakoni mišljenja zakoni, tvorbe volje. To zagovarja v »Logiki«, prav posebno pa v svojem »Sistemu modroslovja« (1897), ki se nanj v »Logiki« mnogo sklicuje. »Sicer so logiška razmerja v nazornosti (primerjaj »Logika« 76—83) predvpodobljena, toda najprej jih mišljenje samo ustvari« (»System« 151) ... »Logični zakoni so zakoni volje« (»System« 79), in nebroj podobnih izvajanj. Skratka: mišljenje samo si je ustvarilo zakone logike. Volkel je hibe Wundtovega modrovanja temeljito razkril v »Philos. Monatshefte« od l. 1891, kjer popravi Wundtu očita, da je nejasen in netočen tam, kjer gre za to, da se določi, imajo li logiški zakoni veljavnost tudi izvun

zavesti, v izvunpsihiških stvareh (261). Veliko nasprotje je v Wundtovih spoznavnih načelih. Zakoni mišljenja so po Wundtu proizvod mišljenja; toda ni ga mišljenja brez zakonov, kajti, kakor pravi Wundt sam, mišljenje preobrazuje nazorno zunanost po zahtevah logiških zakonov. Torej so po Wundtu logiški zakoni obenem vzrok ali vsaj pogoj in obenem učinek mišljenju, kar je protislovno. Wundt pripisuje volji zmožnost stvarjati logiške zakone s tem, da s pomočjo apercepcije iz asociacij izbere gotove stalne predstavne zveze. Toda odkod postavnost in nujna veljavnost teh »apercipiranih« zvez? Zakaj je brezpogojno resnično, da *A* ni *non A*? Ali more volja to zakonitost določiti in uveljaviti? Končno: ali volja ustvari logiške zakone samovoljno ali ne? Če jih samovoljno ustvarja, potem ni jamstva za njih izvestnost in nujnost, kajti nič ni bolj izpremenljivo kakor volja, ki ni na noben zakon navezana; ako jih pa ne ustvarja samovoljno, potem določajo voljo, še preden izbere iz asociacij logiške zveze, logične norme, logični zakoni. (Glej poleg Volkelta l. c. tudi »*Die Erkenntnislehre des modernen Idealismus*«, Dr. Willems. Trier 1906).

S tem smo zazdaj dovršili. Psihologizem je pogrešen in grobokop izvestnosti človeškega spoznanja, konec vsega znanstva, začetek skepticizma. Vidi se pri Wundtu, kako dobro izpčetka loči dušeslovje od logike in spoznavne teorije, končno pa logiko razblini v dušeslovje. Razločki med temi znanostmi so nam zdaj jasni. Logika: znanost, ki razlaga pravce, po katerih se mora mišljenje ravnati, ako hoče doseči gotovo in pravo spoznanje. Logika je torej v nekem zmislu umetnost, kajti pravo mišljenje, ki ga uči, je le sredstvo, kako priti do resnice. Ali je sploh mogoče resnico spoznati in v koliko, to preiskuje spoznavna teorija.

Dušeslovje pa raziskuje sploh vsa psihiška dejstva in duševne zmožnosti brez ozira na to, ali vedejo do resničnega spoznanja in brez ozira na zakone, ki so potrebni, da so psihiški akti mišljenja pravilni. Tisti modroslovci pa, ki dušeslovje med znanosti ne uvrstijo tam, kamor spada, vsled te zmotne uvrstitve zaidejo v druge zmote, ali pa, boljše rečeno, čestokrat napačna uvrstitev pohaja iz drugih načelnih predpostav in predsodkov. O teh nasprotjih bomo še obširneje razpravljali.

(Dalje.)

Kulturni pomen sv. Janeza Zlatousta.

Ob 1500 letnici njegove smrti.

K. T. (Ljubljana).

Zanimanje za življenje in delovanje sv. Janeza Zlatousta (r. v Antijohiji c. 347. † v Komani v Pontu 14. sept. 407) je ob 1500 letnici njegove smrti živahnejše ko kdaj.¹ Umotvori velikega vzhodnega misleca in govornika odkrivajo obširno polje vzhodnim in zahodnim filologom, sociologom in teologom. Celo nasprotniki krščanskega naziranja, socialni demokratje in anarhisti, se potegujejo zanj. S potvaro vzvišenih idej Zlatoustovih izkušajo dokazati, da je v harmonični osebnosti Zlatoustega svetnika bilo upodobljeno njih neharmonično stremljenje po razdoru človeške družbe.

Ne tajimo, da strogi asket postane simpatičen vsakemu, ki se seznani z vzvišenimi ideali njegovega življenja. Vzorni klasiški slog združen z idealno mislijo, umetniška lepota oblike v zvezi z idealnim naziranjem, plemenito teženje po izboljšanju socialne blaginje, vse to vzbudi v duši opazovavca sočutje in občudovanje. Ko vidiš v puščavi divjih kukuških gora Zlatousta umirajočega s hvalnico odrešenja na ustnih, ne moreš ostati hladen. Zadnji njegov vzdih — *δόξα τῷ Θεῷ πάντων ἕνεκεν* — nehote odmeva v tvoji duši. Zlatousta občuduješ ko dovršen staroklasiški kip, ki iz njega odseva dih zdravega življenja.

I.

Velik del naše kulture sloni na grško-rimski kulturi. Res je, da je v duševnih proizvodih klasične dobe mnogo zmot, a je v njih tudi polno krasnega cvetja, obilo zlatih resnic. Ni čuda torej, da so tudi krščanski učenjaki, predvsem cerkveni očetje, cenili klasično lepoto ter zbirali s cvetnega polja klasične kulture vse, kar je lepega in pravega, liki čebelicam, ki letajo od cvetke do cvetke, a vrskavajo le sladki med in ne strupa.

Cerkveni očetje govorijo kaj radi o egiptovskih zakladih, ki so jih Izraelci vzeli Egipčanom in odnesli s seboj; pri tem mislijo

¹ Chr. Baur, O. S. B.: *S. Jean Chrysostome et ses oeuvres dans l'histoire littéraire*. Paris 1907. Anton Naegele: *Johannes Chrysostomos und sein Verhältnis zum Hellenismus*. (Byzantinische Zeitschrift 1904.) Dr. Ignaz Seipel: *Die wirtschaftsethischen Lehren der Kirchenväter*. Wien 1907.

tudi učenost in znanost, ki si jo je Mojzes pridobil v Nilovi deželi. Sv. Avgustin piše o sv. Ciprijanu: »S kolikimi zakladi zlata, srebra in dragocenih tkanin je zapustil ljubeznivi učenik in blaženi mučenec Ciprijan Egipet! Prav tako Laktancij, Viktorin, Optat, Hilarij, da molčim o še živečih! Dalje nešteto Grkov. Zgled so imeli v zvestem služabniku Mojzesu, ki beremo o njem, da je bil poučen v vsej egiptovski učenosti.« (De doctr. christ. 2, 61.) Le-ta veliki pomen klasične izobrazbe so spoznali veliki krščanski pisatelji prvih in tudi naslednjih stoletij.

Prav posebno zanimivo je vprašanje, kako naziranje je imel veliki Zlatoust o stari kulturi. Nastopal je v Antiohiji in carskem Carigradu, oznanjeval evangelij tam, kjer so še živele tradicije starega sveta, nastopal predvsem kot propovednik nravnih nauk, ki so bili pogosto diametralno nasprotni živlenskemu nazorom poganstva, nastopal kot učenik ljubezni, da izpodbije tla mrzkemu, ledenemu samopašju poganškega sveta.

Zlatoust, pravi staroklasični Grk, ki je postal kristjan, je dobil prvo vzgojo doma pri pobožni materi Antuzi, pozneje je obogatil svojega gibčnega duha z klasično izobrazbo, ki jo je dobival pri poganškem retorju Libaniju in filozofu Andragastu. Poznal je popolnoma dobro pogansko kulturno zapuščino, saj je bilo v višjih poganških šolah središče vseh študij ravno čitanje in proučevanje klasikov. Libanij sam je rekel: »Moji učenci morajo z velikim trudom proučiti pesnike, govornike in mnoga druga dela.« (Byz. Zt. 1904, str. 96.)

Tudi pozneje, ko je Zlatoust zapustil šolo svojega poganškega učitelja, je vendar ostalo njegovo učenje še v ozki zvezi s klasično izobrazbo. Pohajal je slavno antiohijsko eksegetsko šolo, ki je bila ustanovljena na podlagi Aristotelove dialektike.

Vsa Zlatoustova izobrazba diha torej poleg globokega krščanskega duha tudi duha čistega klasičnega globokoumja in bistrosti. Prav vsled tega je bil ravno on poklican, da je kot eden največjih zastopnikov grške kulture in krščanskega duha sklenil na vzvišen način zvezo med klasicizmom in krščanstvom. (Byz. Zt. str. 92.) Le-to veliko dejanje je umljivo le, ako se zopet in zopet ozremo na Zlatoustovo vzgojo. Stare naobrazbe ni mogel odložiti in pozabiti, in če bi bil hotel, bi ne bil mogel; saj so se vsi njegovi sovrstniki in saj se slednjič vse človeštvo nevede klanja imanentni sili starogrške tradicije. (Byz. Zt. 101.)

V vseh Zlatoustovih spisih in delih se jasno zrcali le-ta vpliv klasične izobrazbe. Primere, analogije in metafore jemlje prav

pogosto iz poganskega slovstva. Vedel je, kako čuti in misli ljudstvo, poznal je srca svojih sovrstnikov, vedel, da poganstvo sicer vojuje zadnji smrtni boj, a izginilo da še ni; Zlatoustov učenec Libanij je še sanjal o moči in slavi poganstva, oživiti, pomladiti jo je hotel. Tem razmeram se je znal Zlatoust prilagoditi, zato omenja v svojih spisih pogosto staroklasične kulturne osebnosti s polja religije in mitologije.

Zgleda sta mu Klemen Aleksandrijski in apostol narodov. Spomni se, da bi ta in oni morebiti tudi sv. Pavla napadel, ker rabi tudi on v svojih pismih reke poganskih pesnikov. Zlatoust zagovarja Pavla in ta zagovor velja i njemu v opravičenje.

Posvetne, materialne poganske nazore o življenju Zlatoust odločno zavrača. »Prvo nam mora biti skrb za otroke in njih vzgojo v strahu božjem. Če ga (otroka) učiš znanosti in vednosti, kako se pridobiva bogastvo, ne boš toliko dosegel, kakor če ga izuriš v znanosti, ki bo ž njo zaničeval bogastvo... Ne trudi se, da bi ga vzgojil v dobrega govornika, nauči ga prav živeti (*φιλοσοφείν*). Če prvega ni, ni nikake škode; če pa ni drugega, nič ne koristi še tolika zgovornost. Treba je dobrih nravi, ne zgovornosti, poštenega življenja, ne moči besede, dejanj, ne praznih besedi... Nikar ga ne uri v govorništvu, očisti mu dušo... Tega ne pravim, kakor da bi branil izobraževati jih (v posvetnih vedah), temveč zato, da ne bi skrbeli samo za to.« Te krasne besede je izrekel Zlatoust v homiliji ad Eph. 21, 1, in 2. Zlatoust torej nikakor ni nasprotnik klasične izobrazbe, ampak poudarja le, da sama izobrazba še ne zadostuje. (Prim. Byz. Zt. 94 nasl.) Nasproti nevarnostim posvetnega življenja in zgledom, ki jih podaja grška literatura, priporoča Zlatoust čitanje in proučevanje sv. pisma. Mladostnih let nevarnost se še poveča, pravi, kočitajo mladeniči o herojih, ki jih splošno občudujejo, v resnici so pa sužnji strasti in zmot. Temu nasproti opozarja Zlatoust na sv. pismo in bibliške zglede kreposti. (Prim. Efez. 21, 1.)

Literarna in moralna vzgoja morata biti združeni, literarna sama ne more dati človeku nikdar sreče. Tudi veliki grški modrijani so se zavzemali pred vsem za moralno vzgojo, ne toliko za literarno.

Dokaze zajema Zlatoust pogosto iz zgodovine, religije, slovstva onega naroda, ki je v svojih mnogoštevilnih literarnih proizvodih kljub vsem zmotam ohranil neizcrpljiv zaklad resnice in življenske modrosti.

Zgodovinske dokaze večkrat bolj čisla kakor druge, posebno ko poučuje Helene, oziroma Jude, ki jim drugi dokazi niso bili tako umljivi. V hom. ad II. Thess. 1, 2 priporoča poslušavcem celo študij grških pesnikov, filozofov, zgodovinarjev, retorjev; le-ta dela so zlati rudniki življenske modrosti.

Zlatoust ni porabljal le poganske modrosti, da bi se prilagodil helensko-poganski vzgoji, temveč so ga silili k temu tudi apologetski oziri.

Zlatoust se opravičuje, da se poslužuje tudi posvetnega slovstva. »Nihče naj ne misli, da je za Kristusa sramotno, ako se spominjamo, ko o njem govorimo, i Pitagora, Platona, Zenona in Tianeja; tega namreč ne storimo svojevoljno, temveč ponižamo se k slabosti Judov, ki imajo Kristusa za navadnega človeka.« Tako je tudi Pavel delal. (Adv. Ind, 5, 3.)

Da, kdo bi mogel po teh besedah Zlatousta še prištevati sovražnikom klasične izobrazbe? Povsod, kjer je nanescila prilika, se je dotaknil tudi tega razmerja med pogansko modrostjo in evangelijem. Če bi kristjani ne imeli šol, bi bila to zanje neizmerna škoda; Zlatoust spomni v hom. in Iuventium et Maxim. na dekret Julijanov, ki je ž njim kristjanom prepovedal šole, in pravi: »Julijan je dobro vedel, da niti vrtovi z vodo poskropljeni ne cveto tako kakor cerkve, če se namakajo z mučeniško krvjo,« zato je začel indirekten boj zoper kristjane, prepovedal jim je šole; »ne pustimo jim,« je rekel, »da bi nova znamenja zmago-slavlja postavljali, šli od zmage in bili ovenčani.« (Prim. hom. in Iuvent. et Max. 1.)

Zlatoust je krščanski klasik; vzgojen skrbno, izobražen v vsej tedanji znanosti; zato se ne čudimo, ko srečamo pri vsaki besedi, vsakem stavku grškega globokoumnega misleca. Vsled tega je jezik njegov klasičen, popoln, dovršen; vsi njegovi spisi so spisani v čisti, krasni atiški grščini. Vsaka Zlatoustova beseda je izklesana kot dovršen grški kip.

Oni klasični duh, ki je vodil velikega Aristotela, da se je s toliko varnostjo vzpenjal na nebotične višine metafizike, oni klasični genij, ki je vdihnil grški umetnosti dosedaj še nedoseženo harmonijo in sijaj umetniške oblike — oni duh klasične harmonije je vodil tudi sv. Krizostoma.

Toliki bistrosti in globokoumju svojega učenca se je čudil tudi njegov poganski učitelj Libanij; rekel je, da bi bil njegov najvrednejši naslednik Janez, ako bi ga ne bili odvedli kristjani.

Že najstarejši krščanski literarni historik, sv. Hieronim, je posvetil velikemu mislecu in škofu v svoji knjigi »*De viris illustribus*« celo poglavje (c. 129). Veliki Avguštín se že sklicuje v boju zoper Pelagijance na veljavo sv. Krizostoma. Kasijan navaja njegove besede in z navdušenjem poveljuje njega, ki mu je njegova svetost priborila mučeništvo, ne da bi bil preganjal poganstvo. (De incarnat. Dom. 7, 30; cit. Byz. Zt. 75.) Zahod je tako zvesto prebiral njegove spise, da ga je že papež Celestin I. imenoval učitelja vesoljnega sveta.

Zlatoust je po izpričevanju Izidorja peluškega *παιδαγωγός*; glede krasote njegovega jezika, kakor tudi glede krasne vsebine njegovih govorov trdi isti učenjak, da bi sv. Pavel sam ne mogel v atiški grščini lepše razložiti pisma do Rimljanov, kakor je to storil Zlatoust.

Velikega kulturnega pomena je Zlatoustovo postopanje nasproti Gotom; zanje je ustanovil posebno semenišče v Carigradu, da bi jim tako preskrbel duhovnikov njih narodnosti. Tega duha Zlatoustovega si je osvojil tudi sv. Ciril, preden je odpotoval z bratom Metodom v Svetopolkove pokrajine. Tako so po sv. Cirilu in Metodu Slovani še posebno postali deležni dedščine Zlatoustove. Stara slovanska cerkev se je hvaležno izkazala Zlatoustu zlasti s tem, da je pod njegovim imenom ohranila veliko homilij, ki so pa last Zlatousta le po vsebini, ne po obliki. Globoko spoštovanje naših pradedov do velikega svetnika se zrcali tudi v dragocenem spomeniku »Glagolita Clozianus«, kjer je raztresenih mnogo Janezovih homilij.

Da v srednjem veku Zlatoustovih del niso toliko čitali, je krivo največ dejstvo, da večina zastopnikov srednjeveške znanosti ni znala grško. Dolgo časa je bila edina teologična literarna zgodovina, ki so jo rabili, Hieronimova knjiga: »*De viris illustribus*«. Med vsemi cerkvenimi očeti, ki jih navaja Albert Veliki, je najpogostneje Zlatoust. Čital ga je v prevodu, ali pa je dobil citate v kaki drugi knjigi, saj pravi Albert sam: »Vprašanje, ki ga stavijo nekateri, kdo je pisatelj, je nepotrebno in nikdar nobenega filozofa niso o tem povpraševali; razen v Pitagorovi šoli.« (Cf. v. Hertling, Albertus Magnus, Köln, 1880, str. 28.)

Tomaž Akvinski je cenil Zlatousta tako visoko, da je rekel, da bi zamenjal cel Pariz samo s takozvanim »Opus imperfectum in Matthaeum«.

Doba humanizma in renesance je prinesla tudi v študij vzhodnih cerkvenih očetov novo življenje. Že naslovi prepisov raznih del

Zlatoustovih oznanjajo njegovo slavo: »elegans sermo«, »vere aurea interpretatio« in podobni jedrni slavospevi krase napise njegovih del. Slava prejšnjih stoletij se vrača. Nekoč je Suidas vzklíkníl: v retorsko-filološkem ozíru ní od začétká svéta níhče dosegeí njega, kí edíní oprávičeno nosí zlato in božanstveno íme. In sedaj v dóbi preporóda klásične literatúre zatríjéta Ángelo dí Cíngulo in velíkí Petrarka, dá je Krízostóm grško govoríco od Boga prejel.

Úmevno je, dá se Luter níč ne ogreva za velíká Zlatoustova dela, a Melanchton že príporóča patrístíčni štúdij, Ekolampadíj pá je prestávil Zlatoustova dela in jih ízdaí. Ob živahnem zánímanju za Zlatoustá v téj dóbi stá sí hotelí obe stránkí, katolíčaní in protestantje, prídobíti njegoú avktoríteto gíede evharístíje. Še celo stoletje po reformácíji so ízšla razná bíbliografíčna in dogmatíčno-zgodovínska dela o Zlatoustu.

Tudi v nasíledníh stoletíh štúdij Zlatoustovíh del ní ízgíníí; filológí in zgodovínarjí so se zánímali zanj: Bentley, Hemsterhuys, Valckenauer, Ruhnken, Wyttenbach, Al. v. Humboldt, Niebuhr í. dr.

Dandanes pá je polje klásičnih štúdij že obšírnejšé kot nekdaí. Préj so se ozíralí le ná one písatelje, kí jih navadno ímenujemo klásike, zdaj pá tudi poznejšé avtorje spoznavájo za vredne znanstveníh razprav... Tako stopá klásični štúdij v vedno ožjo zvezo z oríentalso filológíjo in cerkveno zgodovíno. Zdí se, dá nám pomnožen štúdij klásikov krščánske dóbe kmalu odstraní predsoðke, kí jih íma účení svet dó teh del, starodávna, vzívišéna zveza med krščánstvom in helenízmom pá stopí ná dán v jasnejší, síjajnejší lučí.

II.

Stara klásična kúltúra ní poznála sredstev za morálno in socialno reformo číloveštva. Krščánstvo je pá takóí v prvíh stoletíh pokazálo velíko reformatoríčno sílo svojíh ídej. Tudi Zlatoust je bíí globoko prepričan, dá se dájo tedanje socialne razmere le po krščánskih náčelíh ízbolíjšátí in úredití. Tako je Zlatoust edén najvéčíh zastopníkov one krščánske kúltúre, kí ne bístri samo dúha, ampak tudi bláží srce, kí pospešúje obenem dúhovní nápredek in socialno blágíno.

V nasprotju s preperelím in onemóglím klásícízmom je Zlatoust v ídeji mladostno svéžéga krščánstva gíedál ono velíko socialno móč, kí číloveštvo dvíguje, vzgája in organízíra. Obnovííenje

vzajemne solidarnosti prvih kristjanov, se mu zdi, bi bila ono krepko sredstvo, ki bi edino moglo povoljno zboljšati nezdrave politične, socialne in gospodarske razmere.

Ta idealna, solidarna vzajemnost ugaja celo novodobnim anarhistom in socialnim demokratom. Moderni prvoboritelji komunističkih načel se na vso moč trudijo dokazati, da so bili veliki predstavitelji čistega krščanskega naziranja prvi predhodniki anarhistov in socialnih demokratov. Izmed cerkvenih očetov zlasti sv. Bazilja in Zlatoust prištevajo apostolom in neustrašenim braniteljem demokratskega komunizma. Zlatoustu so celo v vrsti revolucionarnih demokratskih avtoritet odmerili eno prvih mest. Do takega drznega zaključka pridejo na prav preprost način. Iz celotne vsebine zlatih homilij Zlatoustovih trgajo posamezne stavke, jih razvijajo ter razlagajo, ne oziraje se na njih celotni sestav. Te iztrgane odlomke prikrojijo socialno-demokratski misli in jih pobarvajo s krvavo barvo anarhije. Iz velikega bojevnika cerkvene svobode na tak način ustvarijo pristnega socialnega demokrata in revolucionarja.

Bebel, voditelj nemških socialnih demokratov, je v razpravi »Ženska in socializem« Zlatoust proglasil za načelnega nasprotnika zasebni lasti. Zlatoust da se je ljudstvu jako priljubil z bojem proti zasebni lasti in s propovedjo komunizma. Zasebna last je po mnenju socialnih demokratov in vseh komunistov povzročiteljica vsega zla, gorja in bede, komunizem pa je po njih mnenju cerkvenim očetom, papežem in škofom zagotovil in utrdil suverene stolice.

Beblovemu pojmovanju je podobno mnenje ruskega revolucionarja Morozova. V spisu »Razodetje v viharju in burji« slika Morozov Zlatoust kot revolucionarja in demagoga.

Zlatoust, luč vzhoda, naj je zagovornik anarhističkih načel in predhodnik demokratskega anarhizma! Take trditve nas vzpodbujajo, da vsaj v glavnih potezah proučimo Zlatoustovo socialno naziranje.

Bistvo Zlatoustovega socialnega naziranja je sledeče: Zlatoust je bil praktičen moralist; socialno vprašanje mu je bilo hkrati moralno vprašanje. Z globokostjo in premišljenostjo klasiškega veleuma opazuje obe strani bogastva in bede: dobro in slabo. Za človeka nima ne bogastvo ne beda absolutne vrednosti, prvo in drugo spremljajo nevarnosti in zle posledice. Bogastva in bede ne meri s ploskovno mero zemljiške lasti, ampak po duhu srca.

Pravo bogastvo je, ne hrepeneti po bogastvu. *Ὁδὸ γὰρ τὸ χοίματα ἔχειν, ἀλλὰ τὸ μὴ δεῖσθαι τοῦ ἔχειν, τοῦτο μάλιστα εὐπορία.* Ta ni ubog, ki nič nima, ampak oni, ki mnogo poželi. (Cf. Dr. I. Seipel, Die wirtschaftsethischen Lehren der Kirchenväter, Wien 1907, str. 66 sl.)

Razkošje bizantinskega dvora in bizantinski sestav vladnega aparata sta zahtevala ogromne vsote. Vedno naraščajoče davčno breme je množilo bedo in iz prostega, svobodnega državljana ustvarjalo z davki obloženega sužnja. Preosnova socialnogospodarskega življenja je bila potemtakem nujna potreba časa. Pa kako jo uspešno proizvesti! Resničen prepoved bo le tedaj mogoč, če zavlada v družbi pravica in ljubezen. Ker pa v državi, ki v samostojni neodvisnosti cerkve z nezaupnostjo in zavistjo gleda sovražnega tekmeca državne vseoblasti, gine ideja pravice, pozivlje Zlatoust moč ljubezni, da zenači pereče nasprotje bogastva in bede. Ljubezen, ki v hiši božji pri evharistiškem obedu družijo bogatine in siromake, naj bi tudi v socialnem življenju zbliževala vse ljudi. Mejnik separatizma izdiraj miloščina — bogato uboštvo. Temelj enakosti mu je vera v dostojanstvo človeške narave. Slabotni Antijohijec neustrašeno brani dostojanstvo človeške narave, ozko ločenih kast ne pozna. Poteguje se za pravice malih in nizkih, služabnikov in delavcev proti kapitalizmu veljakov. Priznava upravičenost zasebne lasti in potrebo stanovske razlike; obstoječe družabne oblike jo zahtevajo, a uči tudi, da 'misera plebs' ni sredstvo, ki naj bi služilo pohlepu in pohoti mogočnih patricijev, ker vsi, gospodje in sluge, so vendarle služabniki Najvišjega.

Zlatoustovo življenje je bilo življenje dejanske ljubezni. Nemalo očetovo imetje je razdelil med uboge, zidal zavetišča za tužje in bolnice za onemogle. V odpomoč socialni bedi je cerkev žrtvovala vse svoje moči. 300 imen ubogih hrani uradna listina, ki jih je podpirala in preskrbljevala Antijohija na prizadevanje Janezovo. Ko so pa usahnili vrelci cerkvenih milodarov, je Zlatoust potrkal na srca imovitih rodoljubov. (Dr. Ig. Seipel o. c. 99 sl.)

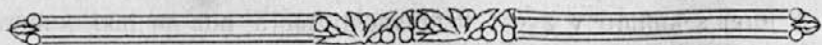
Vzroka socialni bedi je Zlatoust iskal v moralnem zlu. Odpad od Boga je tista skeleča rana, ki neprestano razjeda blagostanje človeštva, snuje razdor in dela razpor. Notranji nered posamnika se razširi in okuži okolico, družino, družbo, državo. Če se pa cel narod odvrne od Boga, se pa s tem zlomi njegova telesna, umska in nravna moč. Cinicizem in stoicizem pospešujeta premoč egoizma, gojita teženje po utehi čutnih strasti in napuha.

Odtod tudi vedno večja razdalja med praktičnim življenjem in teoretičnim naziranjem!

Razvidno je, da med Zlatoustom, socialnimi demokrati in anarhisti ni druge analogije kakor boj proti izžemanju in razkošju mogotcev. Zlatousta in novodobne socialiste loči nedogledna razdalja: v motivih in ciljih so si tako oddaljeni ko zemlja in nebo. (Cerkovnjak Vestnik 1907, šte. 52.) Zlatoustu je smoter življenja večno blaženstvo; nebo, raj, odrešenje. Zlatoust ima religijo; nad seboj priznava Boga in njega gospodstvo. Zlatoustovo svetovno naziranje je diametralno nasprotno naziranju socialnodemokratskih struj. Anarhisti nazivljejo posmrtnost »skrivnostno ničnost«. Stremjenje anarhizma je popolnoma zemsko, njegova hrana so praktični zaključki teoretičnega materializma: negacija večnosti in nemrjočnosti. Zlatoustu je življenje borba in teženje po nrvni popolnosti: svetost je ona močna socialna sila, ki ureja blagor posamnika in družbe; socialno življenje je izkušal reformirati z lastno svetostjo.

Med slavnim Zlatoustom in med anarhisti ter socialnimi demokrati je torej nepremostljiv prepad. Pač se oboji boré proti zlorabi bogastva in svetne oblasti, toda razdirajoča sila anarhizma in komunizma se ne da primerjati s plemenito požrtvovalnostjo in oživljajočo harmonijo sv. Zlatousta. — — —

Zlatoust je velikan vseh vekov. V megletem ozračju splošnega nesoglasja med krščanskim duhom in poganskimi formami, med krščansko vero in poganskimi tradicijami je postal eden največjih zastopnikov najidealnejšega soglasja med klasično obliko in krščanskim duhom, med ostarelim klasicizmom in mladostnim krščanstvom. V njegovi harmonični osebnosti je jasno izražena velika resnica, da krščanstvo pospešuje kulturo in socialno blaginjo.

Zoper nenravnost.

Spisal dr. A. Ušeničnik.

Splošna tožba je, da nrvnost v naši dobi silno propada. Vzrok so gotovo tudi gospodarske razmere, kakor pravijo socialisti, beda, slaba stanovanja, nezdravo delo, toda te razmere niso ne edini, ne prvi vzrok. »Nrvno propadanje,« pravi po

pravici H. Roeren (Die Sittlichkeitsgesetzgebung der Kulturstaaten. München 1907), je splošno; kaže se v vseh slojih, ne le pri nižjih, ki jih najbolj v živo zadeva socialna beda; kaže se, če ne še bolj, vsaj tako tudi v slojih, ki žive v jako ugodnih razmerah in ne čutijo nobenih gospodarskih težav.« Na število prostitutk n. pr. brez dvoma zelo vplivajo tudi nezdrave socialne razmere, vendar pa bi ne bilo to število niti približema tako veliko, ko bi ne bilo toliko zvodnikov in hotnikov. Ti pa so domala iz boljših krogov, kjer ni moč govoriti o kaki socialni bedi. Prvi vzrok naraščajoče nenravnosti mora biti torej drugi. Skratka bi lahko rekli, da je prvi vzrok želja po uživanju. Želja po uživanju je prevzela vse sloje in kroge, višje in nižje, bogate in uboge. Uživanje, se zdi, kakor da bi bilo cilj vsega. Lagotno in lagodno življenje, nasičevanje čutnosti, nasičevanje čutnih nagonov, to je modernemu človeku vse življenje. In ta moderni človek ne hodi le v črnem fraku, marveč tudi v delovni bluzi!

Seveda ima tudi to moderno življenjsko naziranje svoje vzroke. Nekateri mislijo, da je naraven plod višje kulture. Roeren prav pripominja, da je višja kultura res lahko nekaj vnani povod večji nenravnosti. Zgodovina narodov priča, da je navadno s kulturo napredovala tudi nenravnost. Kultura vzbudi potrebe, ki jih prej ni bilo, in nudi sredstev, ki jih prej tudi ni bilo. Tako rada izgine preproščina, skromnost, zadovoljnost z malim, a naseli se udobnost, lagotnost, mehkužnost, z njimi pa poželjivost po nasladnosti, po uživanju, ki se iz nje koti nenravnost. Vendar kultura ni in ne more biti pravi vzrok npravne propasti. Prava kultura je v največjem nasprotju z nenravnostjo. Čim višja je kultura, tem bolj dovtetno bi moralo biti človeštvo za vse vzvišeno in plemenito, tem bolj bi moralo mrziti vse, kar je nizko, sirovo in podlo, a ljubiti, kar je čisto in npravno lepo. Če je torej s kulturo v zvezi nenravnost, mora biti na taki kulturi nekaj nezdravega in gnilega, kar je treba izrezati in iztrebiti.

V moderni kulturi je pač mnogo nezdravih sestavin. To je predvsem materializem. Sicer Masaryk in drugovi zatrjujejo, da materializma ni več, a vse njih govorjenje o idealizmu je le prazno besedičenje. Kdor ne priznava Boga, posmrtnega življenja in svobodne volje, ta je dejansko materialist, pa naj si nadeva kakršnokoli zveneče ime! Brez Boga, posmrtnosti in svobodne volje, življenje nima višjega cilja kakor materijo in kar se razvije iz materije. Ali je mogoče to tajiti? Ne. Torej je vsako tako

naziranje bistveno materialistično. Ta materializem mišljenja, ki se je razširil z visokih učilišč tudi že med mase, se čisto naravno uveljavlja tudi kot materializem življenja. — Če je cilj v materiji, v materialnem uživanju, zakaj bi se pehali za nedosežnimi, ničevimi in slepivimi »višjimi cilji«, ki jih ni? Čisto naravno je zapel Heine »novo pesem«, da »mi hočemo na zemlji sreče, mi hočemo pitja in jela; mi hočemo sladkega graha v stročji, oj sladkega graha v stročji, da se le stročje razpoči; nebesa pa prepuščamo angelom in vrabcem...« Čisto naravno je povzel ta refren »nebesa pa prepuščamo angelom in vrabcem« v imenu socialne demokracije stari Bebel, in zopet čisto naravno so povzele ta refren mase, če ne z besedami, pa z življenjem! Tudi življenje ima svojo logiko in iz materializma mišljenja se mora počasi izcimiti materializem življenja. In izcimiti se je v strašni bohoti!

V zvezi z materializmom in poleg njega se je razvil v moderni kulturni etični pozitivizem, ki so mu vsa nravna načela le nekaj odnosnega, časovnega in izpremenljivega brez večne vsebine, brez veljave v vesti, brez absolutne obveznosti. Če so nravna načela malo več kakor »konvencionalne laži«, če so le neke menljive oblike vsakočasne kulture, res ni umljivo, zakaj bi se moral človek v imenu teh izpremetajočih se oblik odpovedovati uživanju, kamor ga vleče slá in hot. Zakaj? Mase ne umejo zakaj, in zopet so čisto naravno povzele iz te spekulativne filozofije praktično filozofijo, da je uživanje naslad vse življenje.

Pravzaprav množicam ni bilo niti treba delati kakih sklepov. Za vse to so poskrbeli drugi. Poskrbela je zopet v prvi vrsti moderna kultura s tistim velikanskim ustrojem, ki se imenuje umetnost in slovstvo. Roeren misli, da tiči tu splošni vzrok, zakaj je nravnost v vseh slojih tako zelo propadla. Le malokdo, pravi, ima pravo predstavo, kako silno so se te stvari zadnja desetletja razširile in kako umazane so; brez vsake umetniške ali znanstvene vrednosti preže le na najnižje nagone. Pogledajte le inseratni del kakega šaljivega lista! V vsaki številki je polno oglasov pornografične vsebine. Za same take inserate izmečejo založniki na leto po več sto tisoč, morda več kakor milijou mark. Teh vsot gotovo ne bi plačevali, če ne bi neslo. Če pa nese, tedaj je jasno, da morajo razpečati vsako leto milijone in milijone takih stvari. Ti spisi in te podobe gredo v vse sloje; z njimi se zastruplja že najnežnejša mladina; čutni nagoni se pred

časom vzbujajo in dražijo in tako se umetno koti nečistost in razpoloženje za seksualne perversnosti. Zlasti so zadnji čas zanesle neizmerno zlá med odrasle in mlade razne umazane fotografije in razglednice, takoimenovani »akti«, ki so izpostavljeni povsod po izložbah in jih je šlo na milijone in milijone med ljudi.

Ni, da bi omenjali še gledališča, razne kabarete, orfeje, tingel-tangel, varietés in kakor se še imenujejo druge take naprave moderne kulture, ki izvečine merijo in računajo le na spolne nagone. Po mestih se množe vse bolj, a silijo že tudi na kmete...

Kdo tu pomore? Zlo je veliko in pomoč silno potrebna! Veselo znamenje je v tej bedi vsaj to, da že tudi trezni možje raznega mišljenja izprevidevajo: pedagogi, sociologi, zakonodavci.

Tri struje lahko ločimo, ki imajo vsaka svoja pota, a jim je skupno prepričanje, da treba započeti odločen boj zoper nepravnost.

Tu je najprej moderna pedagogika. Človek bi dejal, da se je moderna filozofija sama sebe ujedla. Sama se je ustrašila pojavov, ki jim je ona dala početek. Zato skuša v praksi popraviti, kar je v teoriji sama zagrešila. Moderna pedagogika je začela oznanjati čistost. »Če hočeš biti močen, tako kliče mladeniču, bodi čist!« (Michelet). Seveda jim je o pravem času prišla na pomoč tudi moderna medicina in higienika. Treba je bilo mož, kakršni so Ribbing, Gruber, Krafft-Ebing, Forel, da so s svojo strokovno veljavnostjo premagali predsodek, kakor da je zdržnost nezdrava in kvarna. Ne nezdrava in kvarna, ampak vir duševne in telesne sile! Tako je dobila pedagogika zopet trdna tla podse, ki so se ji bila izpodmeknila, ko je zavrgla krščanstvo. Moderna pedagogika je začela proglašati tri načela: jasno spoznanje, čisto mišljenje, krepko samovzgojo. O spolnem pouku se je zadnji čas mnogo pisalo. Nastala je že cela literatura. Angleži imajo že posebno knjižnico pod naslovom »Puritas« (čistost). Izdajajo jo Sylvanus Stall, dr. med. Mary Wood - Allen in Emma Drake. Njen namen je zlasti pouk o spolnem vprašanju, seveda pouk tako nežen in čist, kakor ga zahteva tako silno kočljiva stvar. Osem zvezkov je prevedenih že na nemško: 1. Kaj mora vedeti deček. — 2. Kaj mora vedeti mladenič. — 3. Kaj mora vedeti mlad mož. — 4. Kaj mora vedeti mož srednjih let. — 5. Kaj mora vedeti dekletce. — 6. Kaj mora vedeti deklica. — 7. Kaj mora vedeti nevesta. — 8. Kaj mora vedeti žena srednjih let. Mnenja o vrednosti takega pouka so še razdvojena. Zdravo jedro ima gotovo

zahteva, če mladina mora izvedeti, naj izve rajši iz čistih ust izkušenega in ljubečega vzgojitelja, a ne iz ust pohotnega izkvarjenca. Velikega pomena je drugo načelo: čisto mišljenje. Tega ni moči dosti poudarjati. Mladina nosi v svoji domišljiji svet, in če je ta svet nečist, bo nečista tudi v samoti. Zato pa je treba — in to je prvo — krepke samovzgoje. Prof. Förster je postavil v svoji »Jugendlehre« to načelo za podlago vse vzgoje. Podlaga vse vzgoje sicer ni, a je neprecenljivega pomena. Samovzgoja, samoodpoved, samozataja, to so besede iz krščanske askeze. Nova doba jih je bila zavrgla, kakor je zavrgla krščansko askezo, sedaj jih je zopet povzela, meneč, da so moderna pridobitev. Nič ne de, če se moti v tem, ta zmota je prilična; poglavitno je, da uči moderna pedagogika zopet samozatajo: detetu, otroku, dečku, mladeniču ne vsega dovoliti; uči naj se odpovedati, uči naj se zatajevati, vzgoji naj si krepko voljo, ki je ne zmore vsaka strastica, da bo kdaj mož, zaveden, značajan, svoboden. »Če hočeš biti močan, bodi čist!« kliče Michelet »vojakom revolucije«. »Pri prvem koraku,« je dejal Goethe, »smo svobodni, pri drugem smo hlapci!«

Do istega prepričanja je prišla moderna sociologija. Nenravnost je tudi socialno zlo, zlo za družbo. »Demokracija bo čista ali je pa ne bo!« tako kliče Horaz Mann. (Dr. P. Good, Hygiene und Moral. 3. Aufl. Straßburg.) »Ko govorimo o veličini in propadanju narodov, le preradi pozabljamo, da so vzroki zgolj нравni.« (Prevost-Paradol.) »Socialno vprašanje je tudi нравno vprašanje.« (Ziegler.) Le zdravo ljudstvo je zmožno tekrovati v velikem gospodarskem in kulturnem boju, in zdravo ni, če ni нравno. Nenravnost razdene vse: veselje do dela, energijo, podjetnost, celo fizične sile, idealni polet, in tako prve pogoje napredka. Zato si prizadevajo tudi sociologi, kako bi omejili нравno razbrzdanost. Najprej izkušajo sploh izpremeniti žalostne socialne razmere. Saj so socialne razmere gotovo mnogo krive. Potem bolj naravnost hočejo zadeti in preprečiti zlo z domovi za zanamrjeno mladino, z domovi za posle brez dela, z abstinenčnimi društvi (ker je alkoholizem mogočen pomočnik nenravnosti), z družbami v varstvo deklet, s patronažo. Zoper javno nenravnost, prostitucijo, umazane podobe so se osnovale tudi posebne zveze. Že od l. 1875. obstoji taka mednarodna zveza, ki se bori zoper nesramne hiše, (Fédération abolitioniste internationale). V Nemčiji je več protestantovskih moških in ženskih društev za povzdigo javne nravnosti; posebno tako društvo imajo nemške kneginje;

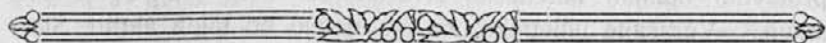
dijaki so združeni v akademični zvezi »Ethos«. V Kolinu je ustanovil l. 1898. Roeren društvo mož zoper javno nenravnost, ki se bori zlasti zoper nenravne podobe, spise, inserate, zoper umazane izložbe ter bojkotira slabe trgovine. Taka društva so se ustanovila tudi po drugih mestih; l. 1907. pa so se združila v zvezo. Končno pa se obračajo sociologi na zakonodajo, na državo, ki jo tu čaka še mnogo dela.

Tudi moderna zakonodaja spoznava, da treba zoper nenravnost korenitejših odredb. V 18. stoletju je zakonodaja mnogo grešila, ker se je vdala vplivu francoskega libertinizma. Sedaj zopet prevladuje načelo, da je »nravnost pravno dobro, ki ga mora država v svojem interesu braniti.« (Roeren o. c. 12.) Zato izkušajo države po tem umeriti kazensko pravo. Roeren primerja v imenovani knjigi kazenske določbe raznih držav z ozirom na nenravnost. Nedostatno je še zakonodajstvo zlasti glede na prostitucijo in kar je ž njo v zvezi (rufijanstvo, trgovina z dekleti), pa na nenravno slovstvo in »umetnost«. Zoper javno pohujšanje s predstavami, podobami, fotografijami, spisi bi se morale odrediti najstrožje določbe. Na Nemškem so poskusili l. 1900. z »lex Heinze«, a so jo svobodomiselci in socialni demokratje obstruirali. V Avstriji že 40 let delajo nov kazenski zakonik (sedanji je iz l. 1852.). Pet načrtov je bilo že predloženih državni zbornici, zadnji Schoenbornov l. 1891., a nobenega ni zbornica obdelala. Kadar bo zbornica sprejela nov zakonik, naj bi se takrat potegnila tudi za javno nravnost! Seveda zakon sam malo pomaga; treba je duha. Roeren (o. c. 118) po pravici poudarja, da je zakon v obrambo npravnega čuvstvovanja ljudstva. Zato se sodišča ne smejo ozirati na mnenje tega ali onega izvedenca, najsi bo tudi umetnik, ampak na ljudsko čuvstvovanje. »Npravno zdravje in npravna sila ljudstva je več vredna kakor pa zabava publike na pikantnostih, in tudi sam po sebi upravičeni umetniški užitek naj utrpi male žrtve, če treba obraniti ljudstvo nenpravnega okuženja!« Sicer pa je »umetnost« jako raztezljiva beseda, ki se z njo uganja največje sleparstvo. To se je pokazalo zlasti pri »umetniških fotografijah«, aktih. Milijone in milijone jih je šlo na trg. Pri raznih pravadah so zatrjevali založniki, da jih umetniki zahtevajo. Hans Thoma, prvak modernih nemških umetnikov, je tedaj javno izpovedal (13. jul. l. 1906. v »Münch. N. Nachrichten«): »Izdelovalci umazanih fotografij so mladinski in ljudski kvarivci; z umetnostjo nimajo ničesar opraviti. Isto je s tako imenovanimi umetniškimi

akti. Resen umetnik takih aktov ne more rabiti.« Njemu se je pridružil ravnatelj monakovske umetniške akademije, profesor Ferd. Miller: »Prepričanje Hans Thoma je tudi moje. Nobenega dvoma ni, da so gotovi literarni in umetniški proizvodi vzrok npravne posirovelosti naše mladine. Akti imajo čisto drugi namen kakor navdušiti umetnika. Revež umetnik, ki si mora s takimi proizvodi oplajati umetniško stvarilnost!« Prof. Fugel je pristavil: »Vprašajte umetnike, če res delajo po takih aktih! Sicer pa, ako bi samo umetniki kupovali te akte, kako bi mogli založniki izhajati. Napis po izložbah: 'samo za umetnike!' je le slepilna reklama za umazano trgovsko podjetje . . . Z umetnostjo nimajo taki akti ničesar opraviti, v javnosti, zlasti med mladino pa povzročajo največjo npravno škodo!« Dobro je označilo monakovsko društvo zoper javno nenravnost take proizvode za »izrodke spekulativnega seksualizma.« Nič drugega niso kakor pod lepim imenom umetnosti umazana spekulacija na spolske nagone!

Če povzamemo težnje teh treh struj, ki smo jih kratko označili, vidimo, da se moderna pedagogika, sociologija in zakonodaja vsaka s svojega stališča trudi, kako bi zaprla zatvornice umazani povodnji nenravnosti, ki se je razlila čez dežele. Ali bo imel ta trud uspeh? To in ono se bo gotovo doseglo. Vsaj neko varstvo npravnosti bo mogoče doseči. Toda nekaj vse te težnje ne bodo mogle dati: prave npravne moči! Samovzgoja je nekaj lepega, a treba je vedeti, kaj treba vzgojiti in zakaj. Sami higienični oziri varujejo morda ekscesov, a ne nenravnosti. Sociologija izkuša nenravnost omejiti, zakonodaja zadeti nje javne izgrede. Nikjer tu ni vzgojitelja, ki bi vzgojil nov, nraven in čist rod; rod, ki ljubi in čišla čistost in jo zato brani! Nikjer ni tu sile, ki bi zatrla moderni materializem, prvi vir in vzrok vse sodobne nenravnosti! Nikjer ni tu avktoritete, ki bi iz večnega vira resnice zajemala večno veljavna npravna načela! To zmore le religija, to zmorejo le religiozno-etični, versko-npravni nagibi, to zmore le krščanstvo! V marsičem se moderna higienika in sociologija že bliža krščanstvu, a tisto, kar uči, nima moči v vesti, v srcu, v duši! Povsod in vsakikrat, če izkušamo seči modernim socialnim problemom do dna, pridemo do tega, da je zadnji odgovor na socialno vprašanje: Kristus! Treba je izrabiti vse, kar nudi dobrega moderna veda, moderna sociologija, moderna država, a vsem je treba dati krščanski osnutek, vse je treba pronikniti s krščansko idejo, le tedaj bo zares rešilno. Če z verskimi sredstvi,

potem pa s poukom krščanskih mater, z Marijinimi družbami, z izobraževalnimi društvi, z mladeniškimi zvezami vzgojimo npravno-čisto krščansko ljudstvo, tedaj bodo imele moderne socialne nprave kot obramba velik pomen, npravnosti pa same ljudstvu ne morejo dati. Z modernimi sredstvi boj nenravnosti, s starimi in večnomladimi krščanskimi sredstvi vzgoja npravnosti!

Matija Naglič in njegova rokopisna ostalina.

Prispevki za slovensko slovstveno zgodovino l. 1680.—1830.

Priobčuje Francišek Rebó (Dunaj).

17. »Chrftianske refnize... od enega Melhnika is Tovarftva Jefulovega na fvetlobo dane. V' Zelovzi... 1770.«¹

Tretji slovenski nabožni pisatelj 18. stoletja, ki je porabil snov duhovnih vaj sv. Ignacija Lojolskega za svoja premišljevanja, je bil jezuit *Osvald Gutsmann*, znamenit pridigar na Koroškem. Najobširniši je bil jezuit Jernej *Basar*, ki je priredil po Ignaciju Lojolskem 52 pridig za vse nedelje celega leta (prim. Čas I. 452); kratke duhovne vaje s šestimi premišljevanji nahajamo v knjigi: »*Hitra inu glatka pot proti nebesom*« (prim. Čas I. 458—459); *Gutsmann* pa nam podaja v »Kristjanskih resnicah« o istem predmetu 15 premišljevanj.

Gutsmann je dodal na koncu svoje knjige »Anmerkungen über die windische und krainerische Rechtschreibung«, a Naglič teh opomb nič ne omenja. — *Gutsmann* ni bil le sloveč govornik in nabožni pisatelj, ampak je bil tudi zaslužen slovničar slovenski. O pomenu njegove slovenske slovnice »Windische Sprachlehre« in njegovega slovarja »Deutsch-windisches Wörterbuch« govori Glaser na str. 190—191 v I. delu. Slovnica je izšla l. 1777., slovar pa l. 1789. *Gutsmannova* slovnica nam kaže z ozirom na Boho-

¹ Prim. Glaser I. 190. Šaf. 124, Voditelj X. 48—52. — H str. 397: »Halifhter js bukuv ,Kerftankeh Resniz, fkuks premifhluvanje... drukane v Zelouzi uleti 1770. fo lepe.«

ričevo slovnico precejšen napredek in je važna posebno zato, ker se je Gutschmann odločno uprl krivim načelom Marka Pohlina, ki jih je zastopal ta v svoji »Kraynski Grammatiki«.

Marko Pohlin je začel svoje slovstveno delovanje l. 1765., ko je izdal svojo »*Abecediko*«. Dve leti potem (1767) so izšle Pohlinove »*Molitvene bukuvze*«, o katerih bom moral še obširniše govoriti. L. 1768. pa je zagledala v prvi izdaji beli dan Pohlinova »*Kraynska Grammatika*«. Pohlin je vpeljal toliko nepotrebnih in slovenskemu jeziku kvarnih novotarij, da so se mu takoj ustavili vsi razsodni slovenski pisatelji, zlasti izvenkranjski. Hasl in Gutschmann sta izdala dve leti nato (1770) vsak svoja premišljevanja, Hasl »*Sveti post*« in Gutschmann »*Kristjanske resnice*«, in glej, oba sta se odločno izrekla proti Marku Pohlinu. Hasl, štajerski Slovenec, se je držal starih Bohoričevih načel (prim. Čas II. 62). Iz predgovora k »*Svetemu postu*« hočem navesti tu še nekaj mest: »Tu preftavljanje letih... bukviz fim jeft po taki vishi tiga govorjenja rovnal, kakerfhne vishe fim fe sam is branja vľake forte kraynfkih bukov navuzhil« (2). »Kar tu provpisanje amtizhe, fim fe jeft vezhi dejl te ftare navade dershal, ne fzer, kir bi jeft tu ftaru provpifanje toliku fhtimal, ampak savol tiga, ker se fhe ludji narvezh na tu saftopijo«. — »Doftikrat fim po ftari navadi l pifal, kjer je treba u isrezhi, koker: dolshan, fim fturil, fylnu.« — »Kjer se kej neisrezhe zelu koker e, pak tudi ne zelu koker i, tamkej fim po ftari navadi i pifal, poftavim: en brumni, ne pak: en brumne zhlovk« (3). A Pohlin je pisal v takih slučajih vedno e namesto i. (Prim. sicer še Čas II. 62.) — »Sizer fim fe v' provpifanju vezhi dejl, de lih ne zelu, po unih ftarih Evangelfskih bukvah vishal, inu rovnal, katere fo ble v' timu lejtü MDCCLIV. (1754) v' Lublani vtifnene« (5). — Kakor Hasl, se je držal tudi Gutschmann večinoma starega pravopisa. Sičnike in šumnike je zaznamenjeval Hasl strogo dosledno po Bohoričevem načinu, Gutschmann pa je poleg že obstoječih znamenj vpeljal še dve novi znamenji, namreč za veliki začetnici S in Š, Bohoričev S = S in Z, Sh = Š in Ž, Gutschmann pa razločuje takole: S = Z, S, = S; Sh = Ž, S,h = Š. Ni pa ohranil Gutschmann Bohoričevega l, ampak ga je nadomestil z u: biu, gledau nam. bil, gledal.

ln sedaj k Pohlinu! Pohlin je napravil predvsem največjo zmedo v pravopisju s tem, da je zamenjal popolnoma po nepotrebnem znamenja za ostre in mehke sičnike in šumnike. — Bohorič je pisal za s—f, za š—fh, za z—s, za ž—sh, za šč—fhzh. Marko

Pohlin pa za s—s, za š—sh, za z—f, za ž—fh, za šč—fhch. Pomisliti moramo še poleg tega, da Marko Pohlin ni bil dosleden v rabi svojih znamenj, ampak je za s rabil večkrat tudi f i. t. d. Da bi se bil vsaj tako dosledno držal svojih znamenj, kakor se je Hasl Bohoričevih! Ohranil pa je Pohlin l in ga je le redko zamenjal z u; oblike deležnika preteklega časa so se torej glasile: -l, -la, -lu. — Po drugi izdaji Pohlinove slovnice (1783) navedem tu še nekaj Markovih posebnosti:

1. Med vokali navaja tudi y, kar sicer ni nič posebnega; a nekaj posebnega je to, kako naziva ta vokal, imenuje ga Ybxonyre.

2. Pohlin razločuje pet glasov za e, ki jih zaznamuje: é, ê, è, ě in nemi e, ki ga pa sploh ne piše, n. pr. dobr (= dober), pesm (= pesem), pridn (= priden). Tako tudi piše Pohlin zmeraj prishl (= prišel).

3. o je četrten: ò, ó, ô, o.

4. a, i, u so Pohlinu enostavni vokali.

5. Naglaski ne zaznamujejo niti naglasa, niti dolžine, ampak samo kakovost vokala.

Med soglasniki navaja Pohlin tudi C (Ci) in W (Wódi). Zanimivo je, kar piše Pohlin o svojem W (Wódi): »W wird in kraynerischen Schriften nicht so oft als in böhmischen gebraucht. Es macht meistentheils Unterschied zwischen gleichlautenden Wörtern. Darin besteht auch die mehrere oder wenigere Reünig- und Vollkommenheit einer Sprache, wie mehr oder weniger sie ihre Wörter durch einzelne Buchstaben unterscheiden kann: Wódem = ich steche, bôdem = ich werde; wogam = ich gehorche, is Bogam = mit Gott; sem wyla = ich habe geschlagen, sem bila = ich ware gewesen.« — Pohlin primerja svoj w s starim češkim w, ki so ga poprej Čehi pisali za v splošno, dočim je Pohlinov w = b! Kolika nesmisel je bil Pohlinov Wódi!

7. Jako razvedrilno je tudi, kar piše Pohlin o srednjem spolu, ki ga imenuje »das ungewisse Geschlecht«: »Nach der Bedeutung sind diejenigen Hauptwörter, welche weder zum männlichen noch zum weiblichen, oder zu beiden Geschlechtern gleich können gezogen werden, wie serze, oblzhje, welches Männern und Weibern gemein und darum ungewissen Geschlechtes ist. Nach der Endung erkennt man sie, weil sie auf e auslauten. Ausnahmen: Aloe, ozhe (oče!) etc. — männlichen Geschlechtes. Matè (mati!) ist vermöge der Bedeutung weiblich.«

Iz tega razvidimo dovolj, kakšen posebnost je bil o. Marko v slovniških vprašanjih! A navesti sem moral nekaj podrobnosti iz njegove slovnice, ker se bom pri obravnavanju Pohlinskih knjig na nekem mestu nanje skliceval!

Pod naslednjimi petimi številkami (18—22) se bomo pečali s knjigami Marka Pohlinca, ki so bile znane Nagliču.

18. »Marianske Kempenfar ... P. Marka ... V Lublani ... 1769.«¹

Knjigo je sestavil v latinskem jeziku pobožni *Sebastijan Sailer*, P. Marko pa jo je »na kranjsko prepisal«. Razdeljena je na dva dela ali »dvoje bukuvce«; v prvem delu (str. 1—63) se priporočajo v 21 poglavjih vsakovrstne čednosti, v katerih mora vsak pobožen kristjan posnemati Marijo in »hoditi za njo«; drugi del, pogl. 22—43 (str. 63—167), poučuje kristjana o ovirah čednostnega življenja in mu nasvetuje primerne pomočke za bogoljubno življenje, zlasti priporočata zadnji poglavji češčenje sv. Jožefa, ki je »slišhbe Matere bošhje popolnema dokonzhnje«. K sklepu je še pouk o bratovščini sv. Jožefa.

19. »Mathia Schoenberga Oppravk tega Zhloveka ... is Nemshkega na Kraynsko prestavil Novus ... V Lublani ... 1781.«²

Tudi ta knjiga je razdeljena v dvojne bukve, te pa v dva dela, vsak del pa v 2—4 poglavja. Vsebina: Bogu služiti je a) edini opravke, b) neizogibno potrebni, c) najkoristniši, d) najlaži opravke človekov na zemlji.

20. »Kratku popisovanje tega shivlenja S. Florianca, S. Donata, SS. Janefa inu Pavla, S. Emigdijsa ... P. Marka. V Lublani ... 1769.«³

¹ Glaser I. 204, Šaf. 134. — H 382: »Halifhter js bukovz: od Marianškega Kempenfarja: tega leta 1769.«

² Prim. Glaser I. 195, Šaf. 135. — H str. 395: »Halifhter js bukov Matia Schoenberga: Opravk tega zhloveka, uleti 1781.«

³ Prim. Glaser I. 203 in zopet 204, Šaf. 129, Simonič 397. — H str. 212: »Od eneh majhneh bukov halifhter tukej: Kratke fapopadek od shivlenja fvetiga Florianca Marternika ... je vender fkor vse od njega, in od te zerkle u lublane, k' njega zhalte fidana itd.«

Knjižica je obsegala po Simoniču 56 strani, Naglič je na koncu svojega »halištra« zapisal: »en kratek popisek od S. Emigdia fhkofa (na str.) 53.«, torej je bil popis življenja sv. Emigdija le na zadnjih štirih straneh, Šafařik in Glaser (na str. 203) navajata 55 strani, Glaser na str. 204. I. dela napačno 82 strani! — Dobra polovica knjižice je posvečena sv. Florianu (do str. 32), drugi večji del pa popisuje življenje sv. Donata, pomočnika v nesrečah in vseh nevarnostih (do str. 42), in življenje sv. mučencev Janeza in Pavla, pomočnikov zoper hudo vreme (do str. 52). Na str. 50 je molitev k sv. Janezu in Pavlu za čas hudega vremena.

21. »Molituvne bukuvze ... 1792.«¹

Pohlin naznanja to knjižico takole: »c) Molitvene bukuvze. Labaci 1767, in 32., saepe saepius et Graecii, et 1792 octava editione Viennae recusus precum libellus.« — Toda po Šafařiku in Simoniču je izšla 8. izdaja v Ljubljani 1787, 32°, 283 str. Naglič je v resnici imel v rokah 9. natisk, ki je bil vsekako istoveten z natiskom l. 1792. na Dunaju, ki ga omenja Pohlin v svoji Biblioteki. Pohlin se je torej motil, ko je zapisal, da je na Dunalu izšel 8. natisk, ker v resnici je bil to 9. natisk, kar nam potrjuje Naglič s svojim »halištrom«! Dasi je knjižica izšla v 9 natiskih, vendar nisem mogel dobiti v roke niti enega izvoda! Kakor mi je prijazno sporočil gospod skriptor Pintar, se ne nahaja tudi v licealni knjižnici noben izvod!

Dokler se torej ne najde kak izvod Pohlinove molitvene knjižice, nas more poučiti o vsebini tega tako zelo priljubljenega molitvenika samo Nagličev »hališter«.

Dočim je imela, kakor nam je sporočil Šafařik, 8. izdaja 283 strani, navaja nam Nagličev »hališter« za 9. izdajo le 204 strani. Najbrže je bila 9. izdaja tiskana v nekoliko večji obliki in je zato imela manj strani.

Glaser piše v I. delu na str. 202: »Morda je samo poznejši ponatis te knjige molitvenik: *Molitoune Bukve*, u katerih se sneidejo juterne inu vezherne pred spoudi (!) inu po spoudi pred obhailam inu po obhailu per s. Mashu inu veliku drusih lepih molitvi sa use perloshnosti inu potrebe ukup sbrane. U Terftu Jannes

¹ Simonič 398, Pohlin, Biblioteka 34, Glaser 202, Šaf. 142. — H str. 510: »Hališter js bukouz molitvusketh, fo oficiumi inu molitve. futrej, vezher, per mathe, krifhou pot in ke fvetnikam, vse forte molitve. 9. drukane.

Marenigh Natiskavez. 1827.« Glaser navaja naslov po »De Rosetti L' Archeografo Triestino, Trieste 1829«. Ravnokar navedeni naslov sem na dveh mestih popravil po izvirniku, ki sem ga dobil iz licealne knjižnice v Ljubljani (sign. 13044 II C f 1 R). Primerjal sem Molitovne Bukve iz l. 1827. z Nagličevim »halištrom« Pohlinovih Molitvenih bukvic iz l. 1792. in sem prišel do zaključka, da je Glaser s svojim domnevanjem približno pravo zadel. Na str. 305—308 tržaške izdaje beremo: »Samerk od ufih tajsteh katiri fole sa ta *non* (nam. nov) natif teh Bukviz podpifali. S' Rizmagne. S' Loga. S' Bolunza. S' Borlhta. S' Doline. S' St. Sozerba. S' Prebenega, Basovize. S' Saule. S' Rozola. S' Longera.« Na strani 300—304 je kazalo: Listron. Ali lkasaviz od ufih molitvi katire fo u teh Bukvizah. — Na str. 299 na koncu sklepne pesmi pa beremo opazko: »Se perporozhi ene Zhefhena li Maria etc. sa taiftiga k' je te Bukvize u' ta *non* (= nov) Natif poftavu.«

Tržaški molitvenik (1827) je nova, v marsičem izpremenjena izdaja Pohlinovega molitvenika, a ne »samo poznejši ponatis«, kakor domneva Glaser. Na prvem mestu imata oba molitvenika jutranje molitve; v molitveniku iz l. 1827. sledé nato takoj večerne molitve, ki so se nahajale v 9. natisku šele na str. 148. Nato sledé soglasno izpovedne in obhajilne molitve in dva oficija: na čast M. B. in sv. Jožefa. Tržaška izdaja ima nato na novo vstavljene dvojne litanije: v čast presv. Imenu Jezusovemu in za verne duše v vicah, Pohlinova izdaja pa ima takoj oficij v čast žalostni M. B., ki se nahaja tudi v tržaški izdaji. Potem sledé litanije vseh svetnikov in različne molitve k svetnikom. Tržaška izdaja je več molitev k svetnikom izpustila in jih deloma nadomestila z novimi molitvami k drugim svetnikom. Pohlin ima n. pr. molitev k svetemu Peregrinu spovedniku (nam. spoznavavcu: Confessor!), izdaja l. 1827. pa molitev k sv. Roku spovedniku. — V novi izdaji so bile potem vstavljene litanije k bridkemu trpljenju Jezusovemu. — Soglasno sledi nato sv. križev pot in v izdaji 1827. leta »Commendatio animae in articulo mortis« (str. 259—291), morda je bila »Commendatio« tudi v Pohlinovem molitveniku, dasi je Naglič ne omenja v »halištru«. — V molitveniku l. 1827. je potem natisnjena »Andohtliva Molituvza«, ki jo Naglič omenja prav na koncu »halištra«. Nato sledijo v tržaški izdaji še nekatere vsakdanje molitve k angelu varihu, M. B. i. dr.

Pomuditi se moramo zdaj še nekoliko pri pravkar omenjeni »Andohtlivi molitvici«! Pred to molitvico stoji sledeča opomba:

»Na veliko sobotho k' Jesusu, katir je zhaftitu od smerte uftau inu fvoji shaloftni Materi fe perkasau. Katiro Molituvzo, kaderkoli njo kedu moli, je Bonifacius VII. Rimske Papesh 80.000 lejt odpustekou dadejliu; kar je potem Benedikt XIII. Rimske Papesh poterdiu, koker fe v' Rimu v' Zirkvi S' Jannesa v' Lateranu v' enemu kamenu usekanu bere.« Nato sledi kratka »andohtliva« molitvica. — Omenil sem že v Času II. str. 63, kako moramo biti previdni gledé starih odpustkov, katerih podelitev po papežih se bere vsekana v kamen! To velja zlasti o odpustkih, po katerih naj bi se odpustile kazni 1000, 2000, 3000 ali še več let! Koliko bolj torej še o odpustku 80.000! Ta odpustek je pač apokrifin. Papeži sploh niso radi dovoljevali prevelikih odpustkov. Zanimivo je to, da se pri takih velikih odpustkih vedno navajata dva papeža: en papež iz davnega srednjega veka, ki je odpustek podelil, in drugi papež iz novejšje dobe, ki je baje dotični odpustek potrdil. Poglejmo torej natančnejše naš slučaj! Odpustek 80.000 let je baje dodelil Bonifacij VII., rimski papež. Kdo pa je bil ta Bonifacij VII., in kdaj je živel? Bonifacij VII. je bil protipapež, ki se je hotel vsiliti na papeški prestol. Dal je umoriti papeža Benedikta VI. (973—974) in je skušal sam zasesti papeški prestol s pomočjo Krescencijev, a moral se je umekniti pravemu papežu Benediktu VII. (975—983). Po smrti Benedikta VII. pa je zopet nastopil proti Benediktovemu nasledniku Janezu XIV., katerega je dal sestradati v angelskem gradu. L. 985. pa je Bonifacij VII. umrl, zadet od kapi! (Prim. Herders Konvers.-Lexikon II. 9.) Bonifacij VII. torej nikdar ni bil postavni papež in zato tudi ni mogel podeliti nikakega odpustka!

Iz tega razvidimo, kako malo kritični so bili naši starejši nabožni pisatelji!

* * *

V jezikovnem oziru omenjam samo to, da piše izdaja iz l. 1827. namesto l vedno u — kadar se tako izgovarja — dočim je Pohlin pisal l, n. pr. ustal, 1827: uftau.

¹ Prim. razpravo »Die Ablässe der römischen Kirchen vor Innozenz III.« Von N. Paulus. Histor. Jahrbuch der Görresgesellschaft XXVIII. 1. zv. str. 1 sl. 1907: »Ein späterer Autor, der wohl erst gegen Ende des 14. oder im 15. Jahrhundert schrieb, läßt den Papst Silvester, statt sich mit einem Ablass von 1, 2 oder 3 Jahren zu begnügen, einen Ablass von 1000, 2000 und 3000 Jahren bewilligen.« — Isti pisatelj je priobčil v »Historisch-politische Blätter«, zvezek 138 (1906), str. 552 sl.: »Die Anfänge des Ablasswesens«.

22. »Buque fa brati, inu moliti Slavenskem Ihov-nirjam na Shtajerskemu, Koroshkemu inu Kraynskemu ommislene. Na Duneju stiskane per Christianu Grofserju. 1799.«¹

Knjižica za vojake je izšla na Dunaju 1799. leta, v rojstvenem letu Matija Nagliča. Skušal bom dokazati, da je bilo to zadnje pisateljsko delo Marka Pohlina! Poprej pa naj navedem vsebino knjižice v glavnih obrisih: Na čelu stoji nauk o vrednosti vojaškega stanu. Vsak vojak pa mora z vojaško službo združiti tudi službo božjo, zato poučuje knjižica, katere čednosti mora vojak gojiti in katerih pregreh se mora varovati. Nato sledé molitve za vojake: jutranje, večerne, izpovedne in obhajilne. Potem razlaga molitvenik v kratkem ves krščanski nauk: deset božjih in pet cerkvenih zapovedi, sedem sv. zakramentov, krščansko pravičnost in štiri poslednje reči, na kar sledi še nauk o molitvi. K sklepu so natisnjene molitve za cesarja, za armado, molitev pred nevarnostjo: 90. psalm, molitev po rešenju iz nevarnosti, pred vojsko i. dr. Knjižico zaključujeta hvalnica sv. Ambroža: Te Deum laudamus in Mojzesova hvalna pesem v slovenskem prevodu, na kar sledé končno še molitve za bolnega vojaka in pouk, kako je treba bolnika pripraviti za smrt.

Na naslovni strani knjižice je natisnjen sledeči Motto: »Nekommer sile nadelajte, nekroga se po krivem nalotite, ter ufamite fa dobru is svojo plazho. Luc. 3, 14.« — Navesti hočem še eno mesto, ki se nahaja na str. 18: »Nigdar nekol na supervirske per-pomozhe, na fhagne, besede, lifte, inu druge take sorte babjevire naderlhi; skus tuiſtu fuper wódenje (= bodénje), ftrel, inu posekanje se terdnega, inu nauranenga delati (= neranljivega storiti).«

Molitvenik za vojake je vsekako prestava enakega nemškega molitvenika, dasi to v knjižici ni nikjer omenjeno. To sklepam iz mnogih nemčizen, katerih kar mrgoli v knjižici. To dokazuje tudi hrvaški molitvenik za vojake, ki ga omenja Ivan Kukuljevič na str. 73 svoje Hrvatske bibliografije pod šte. 842: »Knjižica štjenja i molitavah za vojnike. Iz nimačkoga jezika privedena s jednim kamenotiskanim kipom na početku. U Budimu pri Gjuranu i Bagou. 1835. 16⁰, str. 185.« Slovenska knjižica obsega 189 strani. — Pre-

¹ Prim. Simonič 51. — Drugod nisem našel nikjer te knjižice omenjene. — H str. 525: »Halilhter is bukuvz fa nauk in moliti: sholnerjam ali soldatam: utifnene na Duneju 1799.«

vedel pa je molitvenik na slovenski jezik *Marko Pohlin*, kar smemo z popolno gotovostjo trditi, ker nas silijo k temu zunanji in notranji razlogi. 1. Knjižica je natisnjena na Dunaju pri Kristijanu Grosserju, kjer je dal Pohlin od l. 1785. dalje tudi nekaj drugih svojih knjig natisniti. 2. V knjižici se nahaja tako pristna pohlinščina, da je pač ni bil zmožen nihče drugi, nego o. Marko Pohlin sam.

To potrjujejo sledeče posebnosti: 1. Pisatelj piše dvojne soglasnike: ommislene (omislene), opravrak (opravek), obbranenje (obranjenje), ohhrani (ohrani), okkrushen (okrušen); 2. večkrat beremo Pohlinov »Wódi«: wódenje = bodenje, v' woju (str. 27) = v boju, wugati (27) = bogati (folgen), uwog = ubog, powęlen = pobeljen; 3. e in o se pišeta s Pohlinovimi znamenji. — Sičniki in šumniki se pišejo po Pohlinovem predpisu; l se ne zamenjuje z u, le izjemoma beremo poslau (str. 8) za poslal. — 4. Po Pohlinovem načinu se sklanja *kri*: kry, kryvy. Za zlo, zla se rabi Pohlinov flęgu (n.), flęga. — 5. V knjižici beremo vse polno Pohlinovih skovank: naldushnoft = impietas, adūr = urno pripravljen, anati se = varovati se, rajmno = zhlovek = Mitmensch, perpadnoft = Zufall, slučaj, pōsati = kaznovati, is fhivem adūram = z živo gorečnostjo, adurnu = goreče, permejvirni = meineidig, permejvira = Meineid, perjurium (nemški mein je pomenil v srednjem veku kriv, goljufiv, torej Meineid = kriva prisega), blogerrezhenje (= blagor-rečenje, blagoslov = benedictio), zhes sovrafhneke ulęzhi = gegen die Feinde ziehen itd.

Knjižica je ohranila še stari tožilnik množine pri samostalniku dar: dary, za orodnik se rabi oblika darmy. Omeniti imam sedaj še neko posebnost, ki jo opazujemo v knjižici od 75 strani dalje, namreč, da se zaznamuje trdi l po poljskem načinu: ł, n. pr. gorivofrał, umerł (75), schł (117), fashłufhł, misleł (170), podejłł. — Vprašanje je, ali je stavec svojevoljno vstavljal ł namesto l, ali je Marko Pohlin na koncu svojega življenja hotel vpeljati poljski ł za naš l, kadar se izgovarja ko u? Mogoče, da je Pohlina kak poljski soredovnik na Dunaju nagnil do tega, da bi tudi za slovenščino rabil l in ł, kar bi bilo popolnoma v Pohlinovem duhu, ki je hotel ločiti celo v in w. Sploh opazujemo, da se je Pohlin v poznejših letih hotel postaviti na širše »slavensko« stališče: poprej je pisal za »krajnske ludi«, prestavljal na kranjski jezik, spisal »Krajnsko Grammatiko«, pozneje pa je izdal »Dictionarium slavicum carniolicum« (1792) in dve leti pred smrtjo (1799)

je omissil molitveno knjižico »Slavenskem shovnirjam na *Shtajer-skemu, Koroshkemu, inu Kraynskemu*«!

Zdi se mi, kakor da bi bil Pohlin slutil bližnji konec svojega življenja, ko je pisal zadnja poglavja molitvenika za vojake. S prekrasnim Ambroževim slavospevom in zahvalno pesmijo Mojzesovo je hotel završiti svoje slovstveno delovanje in se pripraviti potem na smrt! Značilno je, da se je na zadnje spomnil »šov-nirjev« — vojakov in zanje priredil slovenski molitvenik, on, ki se je celo življenje stanovitno boril, da bi bil uveljavil med rojaki svoja slovniška načela! Ko mu je pero omahnilo v roki, si je pač moral reči, da zmage ni dosegel, vendar je lahko umrl z mirno zavestjo, da je ostal zvest svojemu narodu do zadnjega dihljaja! Za svoj narod je deloval z najboljšim namenom, da bi mu koristil v gmotnem in duševnem oziru!

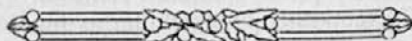
* * *

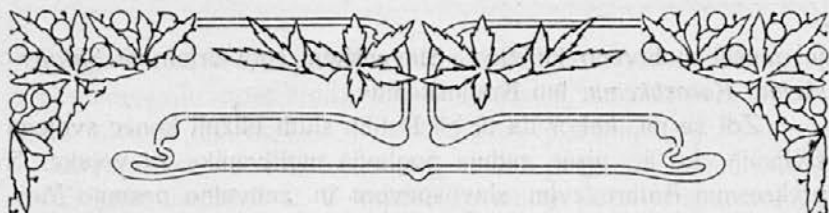
Pohlin v svoji Biblioteki molitvenika za vojake ne omenja, dočim navaja »Adjumentum Poëseos Carniolicæ«, izdano na Dunaju pri Trattnerju leto poprej (1798). Najbrže je torej sklenil rokopis Biblioteke l. 1798., pozneje pa je pozabil pripisati izdajo molitvenika za vojake.

K sklepu hočem omeniti še večjo tiskarsko pomoto v knjižici za vojake. Na str. 181 in 182 je namreč po pomoti natisnjeno ponovno vse ono, kar stoji že na str. 179 in 180, 22 verzov hvalne pesmi Mojzesove!

Buque la brati inu moliti Slavenskem shovnirjam se nahajajo v c. kr. licealni knjižnici v Ljubljani pod sign. 23870 II, C, g.

Sedaj se poslovimo od Marka Pohlina in si hočemo ogledati prihodnjič še druge pisatelje Pohlinove dobe!

William Thomson.

J. Sever (Dunaj).

17. decembra 1907 je umri sloveči angleški fizik in kemik, William Thomson, mož, ki je po svojih znanstvenih delih znan po vsem širnem svetu in je obravnaval probleme, s katerimi se mora tudi »Čas« večkrat baviti.

W. Thomson, imenovan lord Kelvin, je bil rojen l. 1824. v Belfastu na Irskem. Sole je pohajal v Glasgowu, Cambridge in Parizu. Že v mladih letih se je odlikoval po temeljiti fizikalčnih razpravah, in l. 1846. je bil imenovan profesorjem eksperimentalne fizike na vseučilišču v Glasgowu.

V Glasgowu je iz neke stare vinske kleti prenapredil fizikalčen laboratorij, ki ga je obiskal celo sloveči nemški fizik Helmholtz. Svoj laboratorij je opravil z raznimi aparati, katere je deloma sam izumil, kakor n. pr.: elektrometer, galvanometer itd. Imel je tudi svojo jahto, na kateri je izumil svoj pomorski kompas in proučeval električne pojave, s čimer je veliko pripomogel k razvoju podmorske telegrafije.

Dasi je bil Thomson profesor eksperimentalne fizike, ga vendar najdemo tudi na vseh poljih teoretične fizike. Že l. 1848. je priobčil slovečo razpravo o razdelitvi elektrike na sferičnih prevodnikih. Od tega časa dalje beremo njegovo ime skoro v vsakem poglavju v teoriji o toploti in v Maxwellovi elektromagnetni teoriji. Dolgo se je držal one teorije o toploti, ki je po Fourieru nekaj materialnega. Ta teorija je dosegla veliko lepih uspehov. Vsled energetike, ki je v zadnjem času neverjetno hitro napredovala, je pa Fourierova teorija postala zelo problematična.¹ Tudi se ni mogel sprijazniti z ono atomistično hipotezo, ki zagovarja »actio in distans«. Vsled tega je ugovarjal Weberjevemu zakonu o elektriki, češ, da nasprotuje zakonu o energiji. Spopolnil je molekularno hipotezo in sprejel že davno pozabljeno Kartezijevo teorijo o vrtincih in trdil, da je eter edina prasnov, po kateri vse sile delujejo. Materijo si je pred-

¹ Kadar imam opraviti z energetiko, se nehotе moram domisliti našega slavnega Boltzmann. Živo mi je v spominu, kako je več minut molče in nepremično stal, ko je predaval o analitični mehaniki. Omenil je uspehe energetike in nepremično zrl na formule, katere je izrazil s pomočjo atomistične hipoteze in s pomočjo energetike, pa se po vsej pravici ni mogel ločiti od atomizma.

stavljal zdržno, ki pa je sestavljena iz resničnih, ne le namišljenih delcev. Veliko je pisal tudi o svetlobnem eterju.

Obravnaval je dalje vprašanje o velikosti molekul. Prvi je meril molekile znani dunajski fizik Loschmidt, njegove rezultate je potrdil Thomson. Podobne številke so našli tudi mlajši fiziki in kemiki.

Objavil je novo metodo o preiskovanju specifične teže dušika, metodo, ki je pokazala angleškima fizikoma Rayleigh in Ramsay (1895) sled do nove kemične prvine, argon. Po svoji teži so bile kemične prvine razdeljene v osem družin. Med prvo in osmo družino pa je bila neka vrzel, katero je izpolnil argon in njemu sorodne prvine, ki vežejo enomočne prvine z osmomočnimi.

Thomson je pisal tudi zanimive razprave o notranji sestavi kristalov, o elastičnosti teles, o vseh važnih hidrodinamičnih problemih: o termodinamiki elastičnih teles. Svetoval je, termodinamiko uporabiti na galvanični element, kar je Helmholtz prvi strogo znanstveno izvršil.

Dal je znanstveno podlago teoriji o plimi in oseki, dasi je pri tem problemu ostra matematična analiza odrekla svojo pomoč. Ta problem po šolah jako površno obravnavajo, pa je eden izmed najtežjih. Kolikor je bilo mogoče, sta ga Thomson in Darwin matematično razvozljala.

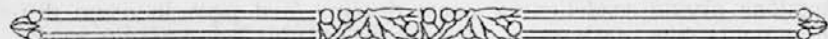
Zanimivo je, da se je Thomson rad bavil z vprašanji, ki ne zanimajo le fizika in kemika, ampak tudi astronoma, kozmologa, modroslovca in apologeta. V prostem času, ko so se drugi zabavali, je Thomson računal in reševal probleme v naravi. O zemlji je računal, kdaj je postala trda, in je sklepal iz svojih računov, da pred več kakor tisoč milijonov let še ni bila v trdem stanju. Iz toplote, ki jo oddaja zemlja v vesoljni prostor, pa je zopet sklepal, da je bila že pred več kot 20 milijonov let trda. L. 1862. je tisoč milijonov let znižal na 40 milijonov let. V tem vprašanju mu je veliko učenjakov pritrdilo, drugi, kakor Perry, Darwin, so mu ugovarjali. Posebno pa se je zameril geologom, ker pri svojih računih ni vpošteval geoloških hipotez.

Obravnaval je tudi problem, je li zemlja v sredini v tekočem ali trdem stanju, in je prišel do zaključka, da se je zemlja jela utrjevati od znotraj na zunanaj. O toploti v zemlji je menil, da izvira od nekega neznanega svetovnega izžarivanja.

Thomson je bil goreč zagovornik drugega termodinamičnega zakona o energiji. Kakor Helmholtz je tudi Thomson trdil, da morajo slednjič vse raznovrstne energije preiti v toploto, ki se bo enakomerno razdelila po vesoljnem svetu, iz česar sledi konec sveta. Po Thomsonu imamo tudi zakon o dissipaciji energije.

V znanstvenem delovanju je bil Thomson neutrudljiv. Vsled svojih zaslug je postal l. 1890. predsednik kraljeve družbe, l. 1892. lord Kelvin, pod katerim imenom je svetovno znan. L. 1899. je stopil v pokoj, pa ni miroval. Še na stara leta se je prepiral z Rayleighom in Ramsayem in zagovarjal hipotezo o mutaciji kemičnih prvin, po kateri bi bilo možno kemične prvine spreminjati v druge.

V občevarju je bil poseben mož. Helmholtz ga je obiskal v njegovem laboratoriju, kjer si je ogledal njegove aparate. O marsičem si je še želel pojasnil, pa je bilo Thomsona zelo težko pripraviti do kakega odgovora. V svojih predavanjih je zelo hitro mislil, in Helmholtz se je čudil, kako mu morejo učenci slediti. Imel je tudi to lastnost pravega učenjaka, da je na svoji jahti v kakem skrivnem kotičku računal, ko so se njegovi prijatelji zabavali.

K problemu svetovnih jezikov.

Poroča B. (Dunaj).

V članku »Problem svetovnih jezikov v luči modernega jezikoslovja« (Čas II; 1, 2, str. 78 dd.) poroča pisec o nazorih, ki sta jih izrazila jezikoslovca Brugmann in Leskien v posebni brošuri o svetovnih jezikih sploh, posebej o esperantu. Njuna sodba je neugodna, esperanto z jezikoslovnega stališča nepravilen in neprimeren. Do nasprotnega zaključka pa je prišel slavni slovanski jezikoslovec Baudouin de Courtenay, ki je napisal kot odgovor omenjeni brošuri daljšo razpravo v Ostwaldovi reviji: *Annalen der Naturphilosophie* 1907. Razprava je že izišla kot brošura: *Baudouin de Courtenay, Zur Kritik der künstlichen Weltsprachen* (veranlaßt durch gleichnamige Broschüre von Karl Brugmann und Aug. Leskien). Najprvo odgovarja Baudouin Brugmannu točko za točko. Ozrmo se na tiste točke, ki jih je poudarjal »Čas«. Občevalni jezik. Brugmann trdi: Tuj jezik se je udomačil kot občevalni jezik poleg materinega jezika, ali pa se je začel med obema boj na življenje in smrt. Tako je n. pr. nemščina v novejšem času čisto uničila slovanska narečja med Odro in Labo. Možno je troje: vsi narodi se zedinijo za kak živ jezik, za latinščino, ki je »mrtev« jezik, ali pa stvorijo novega. Na to Baudouin: Ali je mogoč boj med jeziki? Domovje jeziku je v glavi onega, ki ga govori, tako ima lahko več jezikov skupno domovino. Boj bi se moral biti v glavi med posameznimi jeziki, kar se menda ne dogaja. Vsak jezik je za nas toliko časa mrtev, dokler ga ne znamo. Sploh »ne dovoljuje resna znanstvena analiza izrazov kot 'borba jezikov', 'mrtni ter živi jeziki' itd. taki izrazi spadajo nied staro šaro že davno preživelega se učenjarstva« (gehören in die Rumpelkammer einer schon längst überwundenen Gelahrtheit). Omenili bi še, da slovanskih narečij ni zatrl nemški jezik, temveč svobodomslni nositelji nemške kulture. Ali hoče na Pruskem nemški jezik zatreti poljskega, ali ne mar Nemci, ki ne dovolijo Poljakom šol, da, niti zraka, da bi ga dihal? — Brugmann meni, da moramo razločevati v učenjaškem svetu strokovnjake in diletante. Pri ustvarjanju jezika bi morali odločevati v prvi vrsti jezikoslovci po poklicu, osobito lingvisti. O potrebi, o važnosti govori lahko vsakdo, o načinu samo

lingvist. Z vso pravico opozarja proti tej trditvi Baudouin na pomen in vlogo ustvarjajoče sile. Na očitane Brugmannovo, zakaj ne pomagata on in Jespersen, odvrta: Lehko je govoriti, težko storiti. Če bi kdo tudi hotel, navadno zato nima časa, ni pripravljen, nima zmožnosti. In če bi imel vse to, mu nedostaje inspiracije, brez katere ni nobenega velikega izuma. Celo tako učenjaka kot sta Leskien in Brugmann bi komaj mogla izumiti umetni jezik. Teoretična in praktična genijalnost se jako pogosto izključujeta. Strokovnjaki, t. j. teoretiki, so jako, jako redko izumitelji, pota teorije in prakse gredo najčešče narazen. Ločitev v strokovnjake in diletante je največkrat neutemeljena. Mnogim jezikoslovnim teoretikom lasten aristokratizem nasproti vsakemu poizkusu, izumiti sintetičnim potem umetni jezik, se mora umakniti demokratični treznosti.

Baudouin ugovarja razlogu, da se bo težko priučiti še enemu jeziku. Odločevati ne smejo egoistični oziri. Za razvoj znanstva bi bil tak jezik jako važen. »Naj opozorim le na mednarodne shode in mednarodno znanstveno občevanje narodov ki govore manj razširjen jezik. (Zdi se, kot bi imel slavni jezikoslovec Slovence v mislih.) O vprašanju mednarodnega pomožnega jezika moramo razpravljati sub specie aeternitatis. Tudi ne velja Brugmannov ugovor, da bi bil tak jezik neraben za leposlovje in da ne bi estetsko zadovoljeval. Ozirni na »leposlovje« in estetsko zadovoljstvo se morajo umakniti plebejskim potrebam vsakdanjega življenja, kjer nobena čustva, tudi ne takozvano »jezikoslovna« ne igrajo posebne vloge.

Baudouin pričakuje od takega jezika tudi, da bi zrušil del nacionalne in državne megalomanije ter storil več za umiritev sveta kakor pa vse mirovne konference tistih mož, ki imajo polna usta fraz o miru in človekoljubju, a doma preganjajo in zatirajo podložne jim narode ter njihov jezik.

Možnost umetnega jezika. Brugmann: novi jezik se ne sme vdati znatnim vplivom različnih modernih jezikov, ki se neprestano razvijajo in spreminjajo. Predlaga, naj se da na kakem otoku v oceanu novemu jeziku domovina in tako korektivna norma. Tega predloga Baudouin ne smatra za resnega. Tega jezika se ne bodo učili kot materinega, temveč pozneje največ s pomočjo čtiva, ko že znajo vsaj en jezik; zato moderni jezik tudi ne bo podrejen onim elementarnim silam, ki stopnjema izpreminjajo druge jezike.

Obširno odgovarja Leskienu. Glasoslovje. Ako bi se ozirali na to, da ima esperanto posamezne glasove in skupine, ki jih ne morejo izgovarjati nekateri narodi, bi mogli sploh uporabljati le glasove p, t, k, s, m, n, l, a, e, o, u, i. A še ti ne bi bili vsi rabni, ker Japonci n. pr. ne poznajo pravega l, Angleži ne neodvisno izgovornega a. Vsak narod mora nekoliko odnehati, Nemci tudi. Izkušnja kaže, da izrekajo Francozi in Angleži njim docela tuje skupine glasov popolnoma pravilno. Ako se bo vedno poudarjalo, da je treba i jasno izgovarjati, ne bo nevarnosti, da bi ga izrekli

nekateri kot j. Leskien se moti, ko ima za veliko pogreško pravila esperanta, da se naglašajo besede na predzadnjem zlogu. V smotreno sestavljenem umetnem jeziku je naglas besede le potrebno zlo, ki ga zahteva sila človeške navade v govorjenju. Esperantisti se med seboj razumejo, naj naglašajo besedo na kateremkoli zlogu, ker od naglasa ni in ne sme biti odvisen pomen slova. Sploh pa mora veljati načelo, da se izgovarja vsak glas razločno.

Morfologija. Baudouin se čudi Leskienovi ogorčenosti, da izvaja esperanto izraz za mater (patr-in-o) iz izraza za oče (patro). Podobnosti se nahajajo tudi v naravnih jezikih: poljsko ojcowie (plur. besede ojciec: oče) pomeni tudi očeta in mater. Le bolje bi bilo, če bi se tvorili izrazi za moški in ženski spol od kakega nevtralnega debla, bodisi s sufiksom n. pr. bov-o (govod) bov-in-o (krava) bov-un-o, bov-im-o, bov-ov-o (bik), ali pa s predlogi masc., fem. Sicer pa to ni bistveno pogrešeno, temveč le nedostatek. Nelogično in enostransko je, da pomenja zloženka iz korena in prefiksa nasprotje korena n. pr. bon-: malbon. Vzel naj bi se nevtralen koren, za vsako nasprotje pa poseben prefiks n. pr. bin (da se loči od korena bon) in mal. Ni res, da bi bil stavek: »Papež je glavar cerkve« prestavljen v esperanto nestvor, češ, izraz za cerkev pomenja le kraj molitve. Za cerkev kot institucijo ima esperanto izraz eklezio. (Sicer pa ali nima n. pr. tudi slovenščina le izraza cerkev?) Želeti bi pač bilo, da bi bilo tudi posebno slovo za cerkev kot stavba (v češčini kostel). Vseeno je, ali izraža skupnost predzlog ge- ali kak drugi (n. pr. geamikoj: prijatelj in prijateljica), le preprostejše bi bilo, če bi se rabil že omenjeni nevtralni koren za skupni pojem. Potreben pa je tožilnik, sicer se ne bi dale ločiti zveze: »na mizo«, »na mizi«. Hudega ni nič, če je toliko deležnikov, dasi bi jih bilo lahko manj, če so le esperantisti s tem zadovoljni.

Konjunktiv pa ni oblika glagolov v neodvisnih stavkih, temveč le železnik: desideratio, volitio.

Ako trdi Leskien, da je esperanto pretežak, ima le deloma prav. Težek je relati ven pojem. Baudouin se je naučil esperanta v dveh tednih, računati je pač 12 ur dela na dan. Seveda speši učenje veselje in zanimanje za stvar. Tako zavrača Baudouin razlog za razlogom. Zanimiva in verjetna je razlaga dejstva, da so ravno največji jezikoslovci protivni svetovnemu jeziku. Ta krivi samoljubni aristokratizem biča Baudouin ostro, neizprosno.

Končno je povzel Baudouin v tezah misli in trditve, dane v razpravi. Leskienove sodbe, da je Zamenhofovo delo docela ponesrečen poizkus rešiti problem svetovnega jezika, ne more podpisati. Esperanto sicer ne dosega ideala, a hvali ga:

1. da je res jezik,
2. ni enostransko romanski,
3. ni preumeten,
4. ima praktične prednosti pred večino drugih svetovnih jezikov,
5. je dandanes med vsemi najbolj razširjen.

V esperantu se nič ne nahaja, kar se ne bi dobilo tudi v naravnih jezikih: iste prvine, iste posebnosti, iste tendence. Esperanto kot tudi druge po istem načelu sestavljene umetne jezike lahko označimo za jezike modernega evropsko-amerikanskega mišljenja. Ideje mednarodnega jezika pa ne bo mogoče zatreti niti z molkom.

To je laskava sodba slavnega jezikoslovca o esperantu, ki je zlasti med Poljaki jako razširjen, kakor tudi med Čehi, Francozi i. dr. Dva momenta se nam zdita važna, ki jih je poudaril Baudouin. Tak jezik bi odprl malim narodom vse vire prosvete in napredka, dal jim priliko, da se vzporedno razvijajo in postavijo svoje sile na mednarodno bojišče v konkurenčni boj za napredek človeštva. Značilno je za čas, v katerem živimo, ako pričakuje Baudouin od mednarodnega jezika, da bo deloma zaprl sapo nacionalni megalomaniji. To je odpor proti nacionalni prenapetosti, proti tistemu narodnemu nasilju, kakor ga prav sedaj kani država, ki se ima za najbolj kulturno. Veliki duhovi, katerih ljubezen do slavne domovine, do materine govorice je vzvišena nad vsak dvom, vrše svoje kulturno zvanje, ako svare pred krivico in kažejo poti v temini. Le želeti je, da izpolni nov jezik nade velikemu Slovanu ter pomirjevalno vpliva na razbrzdane narodnostne strasti, da zopet zavlada spasonosno načelo krščanske pravičnosti, kot mu je nehoče dal izraza pesnik filozof (Prudhomme):

Et plus je suis français, plus je me sens humain!

Nove knjige.

Dr. L. Fonck S. J. **Wissenschaftliches Arbeiten.** Beiträge zur Methodik des akademischen Studiums. Innsbruck 1908. XIII+339. Cena 2'60 K.

Vsakemu kulturnemu narodu je potrebna strokovna in poljudna znanstvena književnost; treba je torej tudi mnogo spretnih delavcev na tem polju. Izmed Slovencev je malo tako srečnih, da bi se mogli na kakem vseučilišču pod vodstvom večšega profesorja vaditi v izdelovanju znanstvenih spisov in v raziskavanju po pravilni znanstveni metodi. Samouk pa težko zadene pravo pot in velikokrat šele po mnogih ovinkih in z velikim trdom doseže to, kar bi mu ne delalo nikakih težav, ako bi poznal pravo metodo in pripomočke za znanstveno delo. Iz knjig se je sploh težko naučiti prave znanstvene metode; zakaj pri tem je najvažnejša praktična uporaba, a te ne more podati nobena knjiga. Sploh je o metodi znanstvenega dela malo knjig, a še to so večinoma malo praktične in preveč enostranske. Tako je n. pr. prof. E. Bernheim napisal temeljito knjigo o zgodovinski metodi (Lehrbuch der histor. Methode, 3, Leipzig 1903); a knjiga je malo pregledna in namenjena le zgodovinarjem. Zelo praktična, pregledna in kolikor možno vsestranska pa je pričujoča knjiga prof. Foncka, brez dvoma edina svoje vrste. Knjigi se pozna, da je delo moža, ki je študiral na prvih evropskih univerzah in napisal že mnogo znanstvenih del in razprav. Pisatelj že več let spretno in uspešno vodi znanstveni seminar (biblično-patristični oddelek) na bogoslovski fakulteti v Inomostu; torej ima tudi mnogo prakse.

Jako zanimivo je v knjigi opisan zgodovinski razvoj vseučiliških znanstvenih seminarjev. V srednjem veku so se večinoma gojile le disputacije. Po iznajdbi tiskarske umetnosti so pa na visokih šolah takoj spoznali važnost pisateljevanja in so izkušali slusatelje navajati tudi k znanstvenemu pisateljskemu delu. Tako so nastale »akademije«, ki so učence razen v disputacijah vadile tudi v spoznavanju znanstvenih razprav. Tudi strokovni znanstveni seminarji niso bili neznani, a do sedanje popolnosti so se razvili šele v XIX. stoletju. Zdaj so znanstveni seminarji poleg raznih medicinskih in prirodoslovnih institutov in laboratorijev ponos vsakega boljšega vseučilišča.

Najvažnejši del znanstvene izobrazbe v seminarjih je vaja v pisateljskem delu. Najlažja vrsta znanstvenega dela so poročila (referati) o eni ali več knjigah in kake znanstvene stroke (69—72). Druga vrsta znanstvenega dela je ocena (73—88). Poglavlje o poljudno-znanstvenih spisih kaže, da ima Fonck pravi pojem o znanstvu, ki mora težiti za tem, da njega rezultati prodro v najširše sloje (89—95). — Glavni del knjige pa podaja navodila, kako sestavljati in pisati znanstvene razprave; to je namreč res znanstveno delo v pravem pomenu in kjer ne uspeva strogo znanstveno delo, tam seveda tudi poljudno znanstvo ne more uspevati. Najobširnejša so navodila o zbiranju gradiva, poučevanju literature o dotičnem predmetu, uporabi in presojevanju virov, o obdelovanju in ureditvi gradiva. Poglavlje o zbiranju znanstvenega gradiva in raznih podatkov (164—186) je važno ne samo za strokovne pisatelje, ampak tudi za druge izobražence; zato je izšlo tudi v posebnem odtisku.¹ Izvrstno je poglavje o citatih (254—265).

Ob koncu knjige so zelo praktična navodila, kako objavljati (tiskati) spise; o rokopisu, o pogodbi z založnikom, o korekturi (pridejan je tudi pregleden vzorec), o abecednem kazalu itd.

Pisatelj sam se zaveda (v uvodu), da so v knjigi še nekatere pomanjkljivosti, a vendar je treba priznati, da je knjiga zelo uporabna in da jasno, pregledno, precizno in praktično popisuje ono znanstveno metodo, ki je preiskušena po stoletni izkušnji. Knjigo je posebno priporočati visokošolcem in bogoslovcem, ki jim je v prvi vrsti namenjena, pa tudi vsem, ki se zanimajo za znanstveno delo.

Dr. F. Grivec.

Synodus dioecesis Lavantina, quam a. 1906 concivit et fecit Michael Napotnik, princeps. ep. Lav. Maribor 1907. Str. 654 + VIII.

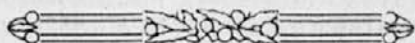
Namen te sinode je bil posebno ta, da bi dal duhovščini zanesljiva navodila, na kak način je treba v modernem času delati za ohranbo in napredek krščanskih idej in krščanskega življenja. Zato je ta knjiga, ki je v nji z veliko marljivostjo zbrano vse, kar se je na sinodi razpravljalo, velike važnosti za zgodovino cerkvenega življenja v mariborski škofiji. Važne in zanimive so razprave o krščanski družini (207—219), o praktičnem socialnem delu (219—233), o svobodni šoli (284—296), o novi šolski postavi (618—651). Posebne važnosti so sklepi za pospeševanje katoliškega tiska (323—332); v ta namen se je na sinodi ustanovila »Družba sv. Viktorina« (sv. Viktorin je bil slaven cerkveni pisatelj in škof ptujski, umrl je l. 308.). Za to važno družbo se je že ob sinodi zbralo nad 10.000 kron, vrhutega je škof daroval 5000 kron. — Knjiga torej ni samo za mariborsko škofijo velike važnosti, marveč zanimiva tudi za vsakega, ki se zanima za napredek krščanske misli in izobrazbe med Slovenci. *F. G.*

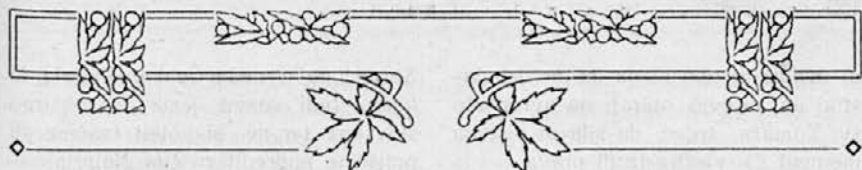
¹ Kollectaneen für wissenschaftliche Arbeiten, cena 20 h.

Svetoslav Premrou: **Vtisi s prvega zadružnega shoda na Dunaju 1. 1906.** Z ozirom na slovensko zadružništvo. Izdala in založila »Goriška zveza gospodarskih zadrug in društev« v Gorici.

Ta 114 strani obsegajoča knjiga sicer ni nikako sistematično urejeno sociološko delo, vendar ima toliko zdrave vsebine in resnih misli, da treba opozoriti nanjo vse, ki se bavijo pri nas s socialnim delom. Najprej nudi knjiga zgodovinski pregled o zadružništvu na Nemškem in pri nas: Analogija zveznega vprašanja v Nemčiji in na Slovenskem. — Zgodovina nemškega zadružništva (Schultze-Delitsch). — Razvoj poljedelskega zadružništva (Raiffeisen). — Slovensko-hrvatsko zadružništvo v naši državni polovici. Zadružna zveza v Celju. Zadružna zveza v Ljubljani. Pokrajinske zveze. Istrsko zadružništvo. Združevalni poskusi. Zadružna enketa v Ljubljani. Nadaljni razvojni načrt. (Str. 62—114.) Že ta zgodovinski pregled je za sociologa jako poučen in ima obenem kulturno-literarno vrednost. Dobro je označen vpliv politike na zadružništvo in narobe. Poleg tega pa je v prvem delu knjige (str. 1—61) obdelanih več podrobnih vprašanj, ki jih je pisatelju vzbudil prvi avstrijski zadružni shod. Zadružni shod je imel v programu te točke: 1. historična slika o razvoju zadružništva na Niževavstrijskem; 2. o zadružnem šolstvu; 3. o skupnem zadružnem nakupu in skupni prodaji; 4. kako pokrivati izgube pri zadrugah z omejeno zavezo; 5. o ustanovitvi zadružne državne osrednje blagajne in 6. o pupilarni varnosti hranilnih vlog pri posojilnicah. Gotovo važna vprašanja! Pisatelj pa obravnava podrobneje vprašanje o namenu poljedelskega zadružništva; o značaju slovenskega zadružništva (tu podaja pregled slovenskih zadrug po raznih panogah); o mlekarstvu zlasti z ozirom na slovenske razmere; o zadružni izobrazbi; o zlaganju in zaokroževanju zemljišč. Povsod je mnogo dobrih misli; povsod se pa tudi vidi, da pisatelj jako dobro pozna dotično literaturo; tudi slovensko, kar je je, je dobro izrabil; navaja knjige in časnike, ki imajo kaj o teh vprašanjih. S to in ono mislijo pisateljevo se ne bo vsak strinjal, a važno je že to, če misel vzbudi drugo misel, ker le tako je mogoč napredek. Škoda, da je en del knjige izšel najprej kot vrsta člankov v časnikih in je tako vnanja oblika manj primerna, a tudi notranja razdelitev manj enotna!

Dr. A. U.

Listek.

Sv. Tomaž Akvinski in kazensko pravo. Pravo je polno modroslovnih problemov. Ni čuda, da se tudi pravniki ozirajo na nauke velikega Akvinca. Mnogo, lahko rečemo večina modernih pravnikov priznava sv. Tomažu Akvinskemu izredno globokost in se čudi njegovemu jasnemu in širokemu pogledu.

Zanimivo je n. pr. dejstvo, da je sv. Tomaž Akvinski povedal že dolgo preje mnogo misli, ki jih je učil v svojih delih duhoviti Ihering. Saj pravi ta učenjak v 2. zvezku svojega dela »Der Zweck im Recht« na str. 161 (3. izd.): »Strmeč se vprašam, ali je mogoče, da je naša protestantska veda pozabila takšne resnice, potem ko so bile povedane?! — Koliko zmotnih potov bi se bila lahko prihranila, ako bi jih bila vpoštevala! Jaz bi svoje knjige morda ne bil pisal, kajti one temeljne misli, ki sem jih hotel povedati, je že davno prej razložil oni silni mislec — popolnoma jasno in v dovršeni obliki.« — Čudno: Iheringu je »boj za pravo« moralna dolžnost, — sv. Tomažu — krepost. Tudi one ideje, ki jih je razvil Ihering v svoji razpravi: »Das Schuldmoment im römischen Privatrecht« — je že davno preje razložil kratko in izrazito sv. Tomaž Akvinski. — Kolikor nam je slovstvo poznano, hvalijo tudi Kohler, Lasson, Steinbach, Sternberg sv. Tomaža kot pravnika.

Gotovo je, da mora največ etičnih problemov rešiti znanstvenik na kazensko-pravnem polju; kazensko-pravnih teorij je skoro toliko, kolikor

je modroslovnih sestavov. Zanimivo bi bilo torej pojasniti kazensko-pravne nazore sv. Tomaža Akvinskega. Deloma (samo posebni del) je to izvršil Bernhard Brands v razpravi: »Zur Strafrechtsphilosophie des Thomas von Aquin«, ki je izišla v 18. zvezku revije: »Zeitschrift für vergleichende Rechtswissenschaft (l. 1905.) str. 76. — 118.

Pisatelj, ki je učenec znanega učenjaka za primerjalno pravoslovje J. Kohlerja, je razložil — na podlagi sv. Tomaža S. Th. 2. II. qu. 57 sl. ter nekaterih drugih mest — na kratko in pregledno nauk sv. Tomaža o kazni, in sicer: o vrstah kazni (§ 1.), o sodniku in kazni (§ 2.), o hudodelcu in kazni (§ 3.) in o namenu kazni (§ 4.).

Razprava je zanimiva za pravnika in bogoslovca. Sv. Tomaža, pravi pisatelj, odlikuje pred vsem svojstvo, da išče povsod notranjega jedra in da mu ne zadostuje opazovanje zunanosti. Tudi bo morda zanimala pisateljeva opazka na str. 80: »Ta na kratko označeni nauk (sv. Tomaža) o odškodnini (restituciji) tvori stalno in obsežno poglavje v sholastični moralni filozofiji in zasluži, da bi se z njim tudi pravniki bolje seznanili.« — Sploh bi bilo dobro, poiskati sorodna znanstvena polja med teologi in laiki, in sicer ne preveč splošno, temveč na podlagi konkretnih vprašanj.

Tudi namen kazni je sv. Tomaž lepo razložil z ozirom na trojni red, ki vlada na svetu: božji, človeški in natorni. — Težje je vprašanje, ali tvori po mnenju sv. Tomaža sila bistven moment prava? — Brands meni, da

ni dvoma o tem in da se novisholastiki ne morejo opirati na avtoriteto sv. Tomaža, trdeč, da sila ni bistven moment človeškega (!) prava.

Razlagajoč kazensko-pravno teorijo sv. Tomaža pravi pisatelj: »Nočemo se dotakniti avtoritete Kanta, tudi nočemo prezreti njegovih zaslug za etiko, toda reči moramo, da je formuliral nauk o povračilu (poena retributiva) tako nesrečno, da se način njegovega formuliranja niti zdaleka ne da primerjati s tomističnim.« č.

O skupnem občevalnem jeziku vseh Slovanov razpravlja v »Osveti« (1908, št. 2.) prof. slavistike na dunajski univerzi. — Lehko se smeje nam Slovanom brat Nemec, češ, saj se vam ni treba ozirati po skupnem slovanskem jeziku, ki ga v resnici že imate, namreč nemškega. Vendar ni z nasmehom važna stvar niti odbita, niti rešena. Izkušnja uči, da se razume preprosto slovansko ljudstvo, ako pride med seboj v stik, v kratkem času in brez vsakih težkoč; največ gre za to, da se sluh privadi. Preprost človek nima obširnega izbora pojmov, in nazivi za te pojme so vsem Slovanom skoro skupni. Med inteligenco se je doseglo v ovejši dobi toliko, da razume Slovan Slovana dobro, ne sicer, če govori, pač če piše. Vsaj na polju vede so Slovani združeni, a to je premalo, ker se ne razumejo z živo govornico. K temu bi dopomogel edino jezik, ki bi ga znali vsi Slovani in ga sprejeli za skupnega. Mislilo se je na staroslovensčino, ali to je jezik, sam v sebi sklenjen, ki mu ni sojeno, da bi se dalje razvijal izven cerkvenih sfer. Umetni jezik bi bilo pretežno stvoriti in z uspehom razširiti, vsak bi se ustrašil učenja. Ne preostane drugega kakor izbrati kak slovanski jezik. Katerega? Ruščino, bi dejal navaden človek, ker je tako razširjena, ima razvito vedo in bogato literaturo.

Sprejeli pa je ne bi Čehi in Poljaki, ki imajo tudi razvit jezik in obširno slovstvo ter ne bi hoteli češčine ali poljščine podrediti ruščini. Najpripravnejši jezik bi bila srbščina, t. j. srbskohrvaški jezik kakor se govori v Hercegovini in Dubrovniku. Lastna ji je izmed vseh slovanskih jezikov največja harmonična blagozvočnost, nima prevelikih mehкости niti trpkih zvokov, je bogata korenov in zmožna daljšega razvoja. Dialektične razlike so malenkostne, govorica ljudstva se sklada s pismenim jezikom. Pravopis je preprost. Znanstvene literature srbščina nima, pač pa bogato pesniško. Jezik je prožen in gibčen, primeren, da se stvari nazivoslovje katerikoli vedi. Piše se lahko jezik v latinici in azbuki. Jezik ima že sedaj svetovno potezo, ker ga raznašajo državni mornarji že sedaj po vseli pristaniščih naše zemlje. Poleg tega bi se rad učil vsak izobražen Slovan tako miloglasnega jezika, zlasti ker ne bi delala izgovarjava nikakih težav. B.

Narodnostno vprašanje. — Pod naslovom »Die Zukunft« razpravlja Björnsterne Björnson v listu »März« (1908, 2. zv. Monakovo) aforistično o narodnostnem vprašanju v avstrijski državi. — Avstroogrski državniki so se zaračunali, ako so se noteli braniti z madjarstvom proti panslavizmu. Madjari ne sovražijo le Slovanov temveč prav tako tudi Nemce. Sicer pa brez predsodkov odgovorimo na vprašanje: Ali je res panslavizem tako preteča nevarnost? Panitalianizem so imeli za pogubo Avstrije in katoliške cerkve. Italija je zedinjena, Avstrija še obstoji, katoliška cerkev tudi. Pangermanizem je baje rušil temelje evropskemu miru — Nemčija združuje nemške rodove, v Evropi je mir, kdo si želi starih razmer? Uverjeni smo lahko, da je panslavizem ravno tako močna naravna sila, ki bo premagala vse ovire.

Duševo se bratijo Slovani vedno iskreneje, na Germanih pa je, ali ostanejo oni deli slovanstva, ki so v Avstriji, rajši v tej državi ali se pa priklopijo bratom, najsi teče kri in šviga plamen. Vsi so zatrdili, da bodo ostali, le dovoliti jim morajo Germani, da uporabljajo popolnoma neovirano svoj jezik, deliti morajo z njimi vse dobro in pravo. Potem izgine sovraštvo, Slovani sami bodo iskali posredovalnega jezika, ki bo gotovo nemški kot je v Ameriki angleški. Na mesto starega rimskega pojma o državi, da je vse usluženo državnemu stroju, da so vsi državljani v »uniformi«, naj stopi moderni pojem: država je zveza enakopravnih. Dokler niso avstrijski narodi sami složni, ne morejo pomagati bratom na Ogrskem. Ko bodo edini, tedaj bo Madjare strah. Ni treba, da bi tam izpremenila razmere morala vojne, silna je tudi morala miru. »Ako ne priznajo Madjari vsem državljanom istih pravic, enake jezikovne svobode, bo prišel dan, ko bodo pretrgali vse zveze z njimi narodi okoli njih, jih bojkotirali, dokler se kot poštenjaki ne spokore in sramujejo. Država pri tem lahko posreduje ali ne posreduje, zgodilo se bo nekega dne z največjo složnostjo in navdušenostjo.« B.

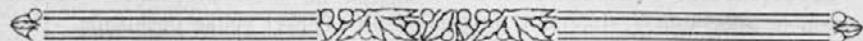
Modernizem. — Že Vincencij Lerinski je početkom V. stoletja v knjigi »Commonitoria« (c. 10–20) razmišljal, zakaj Bog pripusti, da časih vstanejo v Cerkvi možje, ki začno tajiti resnico in učiti zmoto, časih možje, ki so bili sloveči učitelji resnice, in so imeli mnogo učencev in občudovavcev. To je neka poskušnja, pravi Vincencij. Bog hoče poskusiti našo vero, ali je zares močna in živa; našo ljubezen, ali je zares iz vsega srca in vse duše. »*Temptat vos Dominus!*« To misel je našel v 5. Mojzesovi knjigi. Tam je pisano: (13, 1–3) »Ako vstane med teboj prerok ali kdo, ki pravi, da je videl sanje,

in napoveduje znamenje in čudež, in bi se zgodilo, kar j govoril, in bi rekel: Pojdimo in hodimo za tujimi bogovi, ki jih ne poznaš, ter jim služimo: ne poslušaj besedi tega preroka ali sanjavca; zakaj Gospod, naš Bog, vas skuša, da bi bilo očitno, ali ga ljubite ali ne, iz vsega svojega srca in iz vse svoje duše.« In potem navaja Vincencij nekatere take može, ki so bili v Cerkvi velika poskušnja. »Brez dvoma je velika poskušnja,« pravi, »če začne potajno učiti kvarne zmote oni, ki ti je bil prerok in učitelj, ki si mu bil vdan z vso ljubeznijo in vsem spoštovanjem, čigar zmot niti odkriti ne moreš, ker živiš v predsodku, da tvoj učitelj, ki ti je bil nekdaj učitelj resnice, ni mogel kreniti s pota, čigar zmot si tudi obsoditi ne upaš, ker te veže z njim kot nekdanjim učiteljem vez sočutja in ljubezni.« Taka velika poskušnja je bil v Cerkvi na primer Origenes. Težko, pravi Vincencij, si je misliti večjo poskušnjo. Origenes, sin mučenca, brezmadežen v življenju, sam mučen za Kristusa; Origenes, mož darovit, globokoumen, duhovit, genialen; Origenes, mož poln čudovite zgovornosti, neumorne delavnosti, velik učitelj, ljubljen od množic učencev in učenk, velik pisatelj, čigar delom se človek ne more prečuditi — ta mož je bil v Cerkvi velika poskušnja. »Preveč je zaupal svojemu geniju, pravi Vincencij, preveč je sam sebi verjel, mislil je, da ve več kakor vsi drugi, premalo je cenil staro preprosto krščansko religijo, premalo je spoštoval cerkvena sporočila in nauk starih učiteljev in tako je začel nekatera poglavja sv. pisma po svoje, po novo modernistično (novo more) razlagati in počasi, počasi je zašel iz stare religije v profane novotarije.« Taka poskušnja je bil v zapadni Cerkvi Tertulian. Filozof, historik, pisatelj — o njem je veljalo: »kolikor besed toliko

izrazitih misli; kolikor izrekov, toliko zmag« — ki je kakor s strelami udarjal na sovražnike Cerkve in ubijal njih zmote: toda tudi on se je premalo menil za katoliško dogmo, t. j. za splošno staro vero, in tako je zašel in naposled imel brezumne sanjarije modernizma (novicii dogmatis somnia) za resnico. In potem zopet pravi Vincencij: V poskušnjo so nam taki možje, da se pokaže, ali zares ljubimo Boga. »Le tisti je pravi in pristni katoličan, ki mu je božja resnica, Cerkev, telo Kristusovo, božja religija, katoliška vera več kakor pa kogarkoli drugega avtoriteta, ljubezen, duh, zgovornost, filozofija... So ljudje, ki jim sporočeni in vedno veljavni pravec vere ne ugaja, ampak vedno iščejo kaj novega, vedno skušajo religiji ali kaj dodati, ali odvzeti ali sploh kaj izpremeniti, kakor da je vera človeška iznajdba, ki jo je treba vedno izboljševati, a ne nebeška dogma, ki enkrat razodeta zadoščuje!«

Človeku se zdi, ko bere to, kakor da je Vincencij pisal zoper modernizem naše dobe. Tudi sedaj so vstali možje, ne brez veljave, brez učenosti, brez vpliva, oznanjujoč nove nauke. Ta in oni je zbeigan, ko gleda, kako je Rim neizprosno, kako grozi z izob-

čenjem možem duhovnikom, redovnikom, na glasu učenjakom *Temptat nos Dominus!* Čas poskušnje je! Bilo je zadnji čas toliko omahovanja, toliko mežikanja z zmotami protestantizma, toliko samovolje, da je Cerkev morala izpregovoriti: dosti! ali — ali! Obžalovati je, da bo toliko mož ostalo izven Cerkve, toda beseda Cerkve je bila rešilna! Sedaj, ko je zmota obsojena, se šele kaže, kako usodna bi bila, ko bi se bila še dalje širila. Iz spisov, ki so jih izdali uporni modernisti po obsodbi (Italijani: Il programma dei modernisti. Risposta all'enciclica di Pio X. Francozi: Au lendemain d'encyclique) je očitno, da modernistom religija ni nič več kakor nekaj racionalističen protestantizem brez vsake pozitivne vsebine. Ne božanstvo Kristusovo, ne božja ustanova Cerkve, ne božja ustanova zakramentov, sploh nobena dogma nima več v modernizmu pozitivne vsebine. Zato ni čuda, da je mili Pij X. s toliko apostolsko gorečnostjo nastopil proti modernizmu. Ali — ali! Ali Cerkev in krščanstvo, ali modernizem! Obojega ni mogoče strniti. Modernist ni več v resnici kristjan, zato tudi kristjan ne more biti modernist!

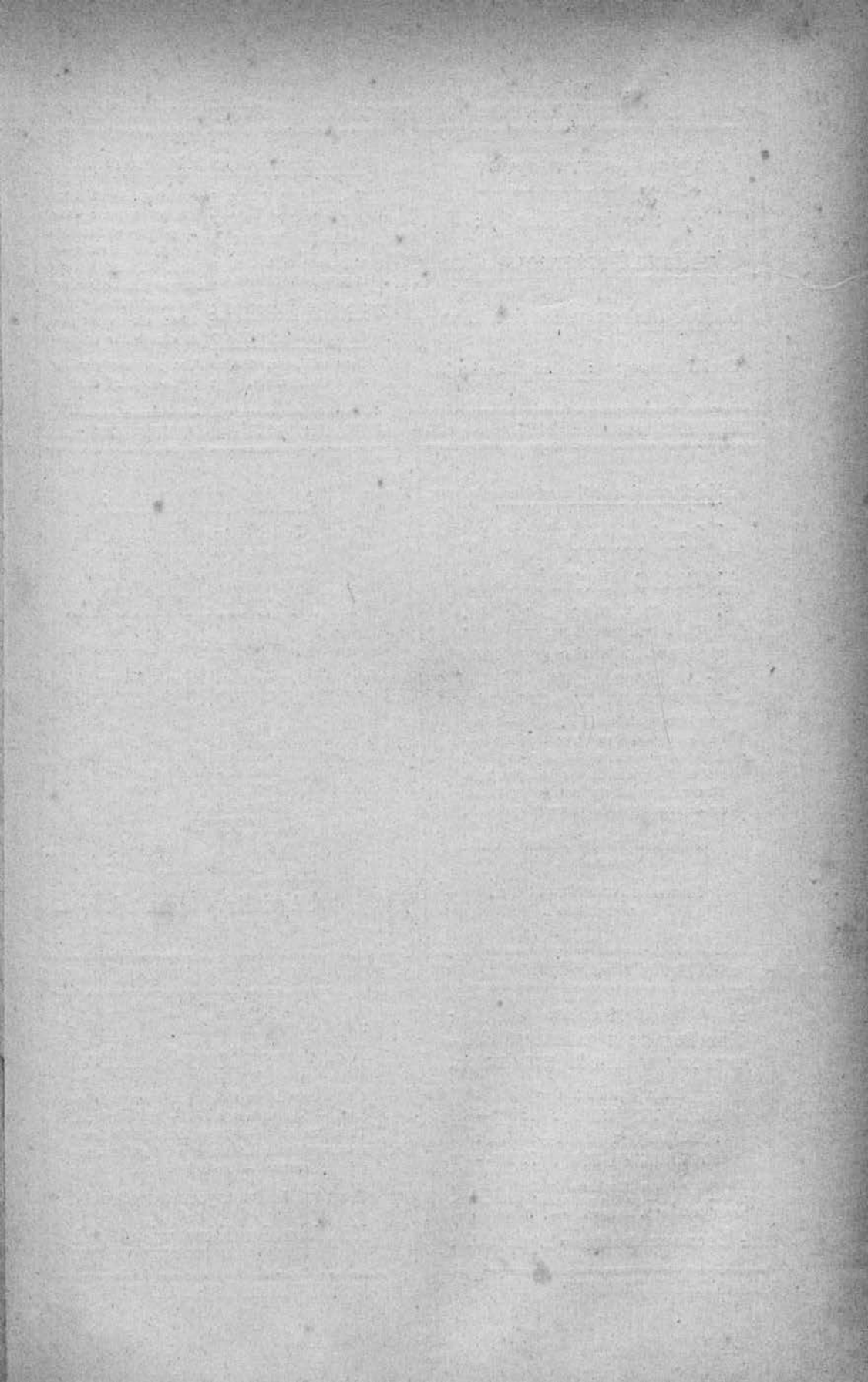

Glasnik Leonove družbe.

Novi redni člani: Konvent nemškega viteškega reda v Ljubljani. Dr. Schweitzer Viljem, odvetnik v Ljubljani. — Dr. Pavletič Franc, odvetnik v Gorici. — Dr. Dermastia Josip, odvetniski koncipient v Gorici. — Dr. Capuder Karl, gimn. učitelj v Gorici. — Kolarič Josip, župnik, Šmartin na Paki.

Novi podporni člani: Kajdiž Tom, stolni kanonik v Ljubljani. — Potokar Jos, stolni vikar v Ljubljani. Dr. Lukman Fr. Ks., mestni kaplan v Slov. Bistrici. — Žust Ignacij, kaplan v Moravčah. — Rott Gotard, župnik v Zagorju ob Savi. — Žnidaršič Anton, kaplan v Zagorju ob Savi.

Uredniki: dr. Fr. Grivec, prof. Evg. Jarc, dr. A. Ušeničnik.

FR. ČUDEN

: urar in trgovec :

Ljubljana, Prešernove ulice

Največja izbira vsakovrstnih ur

Ceniki zastonj. : Ceniki zastonj.

Stavb. umet. in konstr. ključavničarstvo

Jos. Weibl

nasl. J. Spreitzerja
priporoča sl. občinstvu
in prečisti duhovščini

: svojo izborno :
urejeno delavnico

Cene solidnemu delu so
: dokaj nizke. :

Specijaliteta: Valjni
zastori železne konstrukcije, vod. sesalke,
napeljavanje vodovodov. Napravlja troškovnike in načrte po poljubnih risbah v različnih slogih ter pošilja poštnine prosto.

Vse poprave izvršuje
: po najnižji ceni. :

Najsigurnejša prilika za štedenje!

Vzajemno podporno društvo v

: Ljubljani :

registr. zadruga z om. poroštvom

Kongresni trg šte. 19

sprejema vsak delavnik od 9.—12. ure
dopolodne hranilne vloge ter jih obrestuje po 4 1/2 %, to je: daje za 200 K
9 K 50 h na leto. Druge hranilne knjižice se sprejemajo kot gotov denar, ne da bi se njih obrestovanje prekinilo.

Kanonik Andrej Kalan l. r.,
predsednik.

Kanonik Ivan Sušnik l. r.,
podpredsednik.

: Ljubljana, :

Stari trg šte. 10.

Iv. Podlesnik ml.

priporoča svojo trgovino

s klobuki in čevlji

Velika zaloga

Zmerne cene

Solidno blago

: Ljubljana, :

Stari trg šte. 10.

: Dr. Fr. Kos: :

Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku.

: I. knjiga (l. 501—800) :
str. LXXX + 415 . . K 8—
: II. knjiga (l. 801—1000) :
str. LXXXIV + 514 . . K 10—

Za redne člane „Leonove družbe“ I. knjiga K 4—, II. K 5—, o Za podporne člane „Leonove družbe“ I. knjiga K 5—, II. kron 7—.

: Leonova družba v Ljubljani. :

: Herders :

Konversations-Lexikon

8 knjig s tekstom, risbami, slikami in tabelami. — Vsaka knjiga 1700—1900 polstrani. Tehnično na vrhuncu modernega knjigarstva, vsebinsko kratko, a popolno in znano. — Smer katoliška.

Cena 120 K. Po dogovoru v obrokih.

Katoliška Bukvarna v Ljubljani.